

מבט מגן המדרון ביפו העתיקה, שנות ה-60, צילום: יוסף ליאור מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית ת"א-יפו

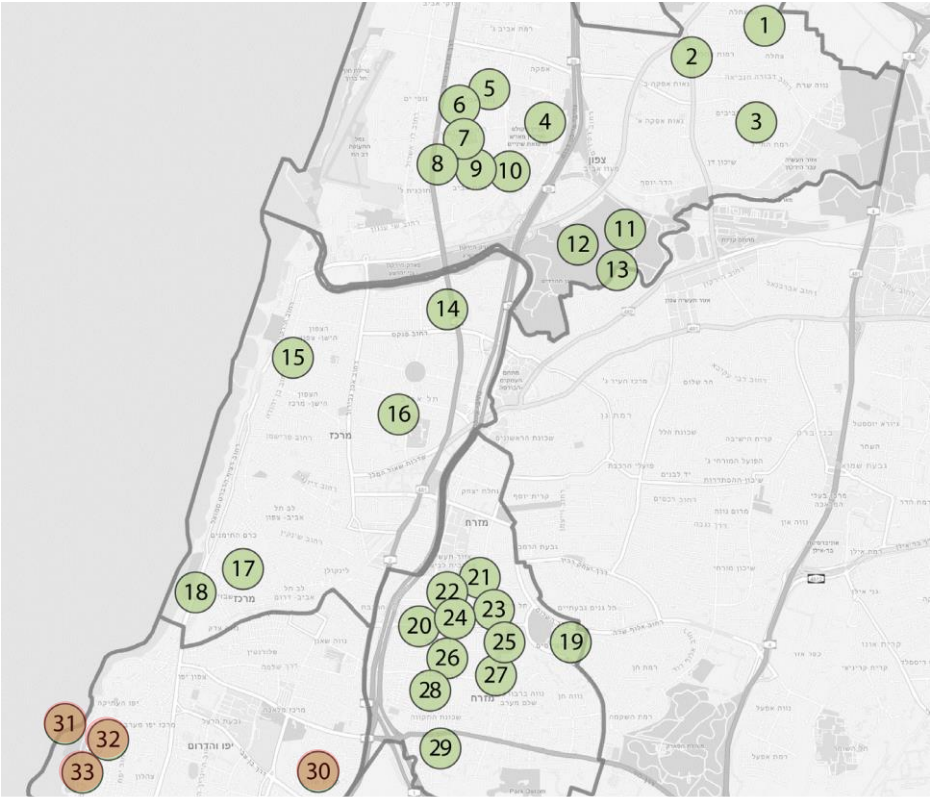
מרחב נופי אורבני בתל אביב-יפו בשנות ה-50-70 רובע דרום

תוכן העניינים

מרחבים:

- 30. גן קתרין לואיס-----3
- גני יפו העתיקה-----24
- 31. גן המדרון ביפו העתיקה-----50
- 32. גן המוזיאון ביפו העתיקה-----67
- 33. גן הפסגה ביפו העתיקה-----76

מפת מיקום:

נתוני המרחבים:

30	גן קתרין לואיס	דרום	8	גן שבובתי	1957, 1986	15	קרואן	כהנוביץ'	פסטורלי פוסט מודרני
31	גן המדרון ביפו העתיקה	דרום	7	פארק עירוני	1957-1987	8.5	קרואן	עומר	גן ייחודי
32	גן המוזיאון ביפו העתיקה	דרום	7	פארק עירוני	1960-1967	6	קרואן	עומר	פסטורלי פוסט מודרני
33	גן הפסגה ביפו העתיקה	דרום	7	פארק עירוני מטרופוליני	1967-1978	22	עומר		פסטורלי פוסט מודרני

שם המרחב	אזור	רבע	אפיון	שנות תכנון, הקמה	גודל בדונם	מתכננים	סגנון
----------	------	-----	-------	------------------	------------	---------	-------

גן קטרין לואיס, צילום 2021

גן קטרין לואיס

גן קתרין לואיס/ גן הוותיקים/ קריית שלום

כללי

כתובת: בין רחוב גורי לקריית החינוך

גוש : 6985

חלקות: 64, 180

שטח: 12 דונם

מתכנן: מחלקת גנים ונוף בעיריית תל אביב בראשות אברהם קרוון

שנת הקמה: 1957

חידוש: 1986, חיים כהנוביץ

מבט אל עבר אמפי-תיאטרון משופע, 2021

גן שכונתי עם חורשות וצמחיה דקורטיבית בשוליו. במרכזו מדשאה עם אמפי פתוח.

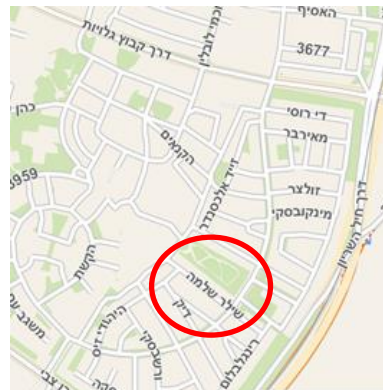
הגן מוקף בשכונות מגורים ובחזית הדרומית שלו מרכז מסחרי.

הגן מהווה חלק מרשת של שטחים ירוקים שכונתיים וחלק מציר ירוק המוליך מקריית שלום ליפו העתיקה.

בסוף שנות השמונים הגן חודש בתכנון אדריכל הנוף חיים כהנוביץ במימון קרן קתרין לואיס, קרן גיל דיוויס וקרן תל אביב לפיתוח.

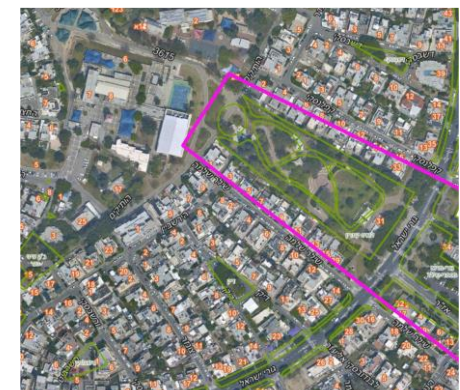
רחבה מרכזית

מפת מיקום

מבט לכיוון רחוב גורי

מפת אזור פארק וולפסון, 2021, GIS עיריית ת"א-יפו

גן קתרון לואיס

סגנון ושימושים

הגן כיום משקף את תכנון הנוף של סוף שנות השמונים ותחילת שנות התשעים ועיקרו חלוקת הגן לאזורי פעילות לפי קבוצות גיל ושימושים.

תכנון הגן המקורי התבסס על מרחב נופי מדושא וסביבו חורשות מגוונות כאשר מערכת השבילים מקיפה את המרחב וחוצה אותו.

הגן משמש כציר תנועה למוסדות החינוך השכונתיים.

1. במה
2. אמפי דשא
3. מדרגות ישיבה
4. פינות משחק לגילאים שונים
5. מדשאות
6. חורשות
7. מבני קהילה (מקלט, סניף בני עקיבא)

גן קתרון לואיס - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרחב התכנון - השכונה

קריית שלום

שכונת שלום קמה בשנות ה-50 של המאה ה-20 והייתה השכונה המתוכננת הגדולה בארץ ובה 2,200 יחידות דיור.

השכונה מורכבת משלוש שכונות עיקריות - הגדולה שבהן "שיכון ותיקים", יועדה לוותיקי הארץ חברי ההסתדרות הכללית והוקמה כאגודה שיתופית על ידי ההסתדרות, באמצעות חברת שיכון עובדים. השיכון נועד לאלפי משפחות של האוכלוסייה הוותיקה בארץ שלא הצליחו להגיע לשיכון עד הקמת המדינה. קריית שלום הייתה גולת הכותרת של המפעל ובנו בה 1650 יחידות דיור. (גרייצר עמ' 225) במקביל הוקם "שיכון אנשי צבא קבע" על ידי משרד הביטחון. כמו כן הוקם "שיכון סלע" (רמת יונה) אשר היה מיועד ליוצאי אצ"ל ולח"י חניכי בית"ר.

הבתים נבנו מבטון מזוין אך כשלים בביצוע הביאו לכך שמשפחות רבות עזבו את השכונה שנים ספורות לאחר הקמתה.

משנת 1960 לקחו חלק בתכנון הכולל של השכונה אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור

מיקום הגן בתכנית קריית שלום, 25 שנות שיכון, עמ' 22

תצלום אוויר שנת 1955, האנציקלופדיה העירונית

קריית שלום, גרייצר עמ' 227, מתוך 25 שנות שיכון, עמ' 3

גן קתרון לואיס - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרחב התכנון - השכונה

גן ההסתדרות

בתצ"א משנת 1959 ניתן לראות את הנטיעות המוקדמות בהיקף הגן, את מערך השבילים החוצים אותו ואת כר הדשא המרכזי. אליבא הכתבה הגן ניטע בטו בשבט תשי"ז ובו 350 עצים: אקליפטוסים, סיסם הודי, ברושים ושיחים שונים.

פתיחת גן עירוני חדש בשיכון הותיקים בת"א

טקס פתיחת גן עירוני חדש בשיכון הותיקים קרית-שלום בתל אביב יערך היום, יום שלישי, בשעה 3:30 אחה"צ. הגן החדש משתרע על שטח של 12 דונאם בערך וגיטעו בו 350 עצים – (אקליפטוסים, ברושים, דלברגיות וכר) 750 שיחים ובני שיחים.

בנטיעת הגן החדש הוחל בסיו בשבט תשי"ז, כלומר לפני 9 חרשים בלבד. החוצאה הכספית לנטיעת הגן הגיעה ל- 35 אלף ל"י, בערך.

הגן העירוני בקרית שלום ישרת את אלפי משפחות חושבי העיר בשכונים השונים במזרח תל אביב, ביניהם שכונ הותיקים, שכונ צבא הקבע בקרית שלום שכונ "סלע" בקרית שלום ושכונ "המור רחי" במקום.

הצופה 15 אוקטובר 1957

תצ"א 1959

גן קתרין לואיס - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור תצ"אות

1978

1959

1959

1949

בתצלומי האוויר ניתן לזהות את הפרדסים טרם הקמת הגן, מבני בארות בסביבה ואת צורתן הסופית מקץ שנתיים לנטיעה בשנת 1959.

עד לשנת 1986 נראה כי הגן שמר על מבנהו המקורי ומשנת 1995 ואילך ניתן להבחין בתכנון החדש של אדריכל הנוף חיים כהנוביץ'.

2005

1995

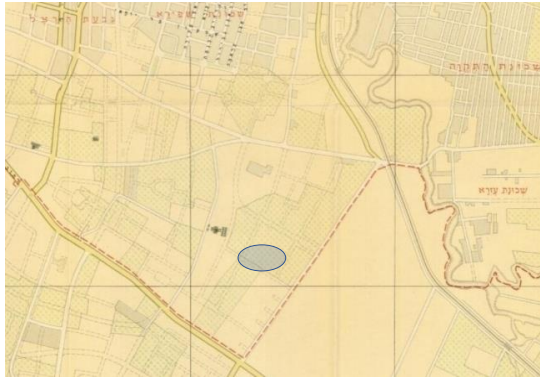

1986

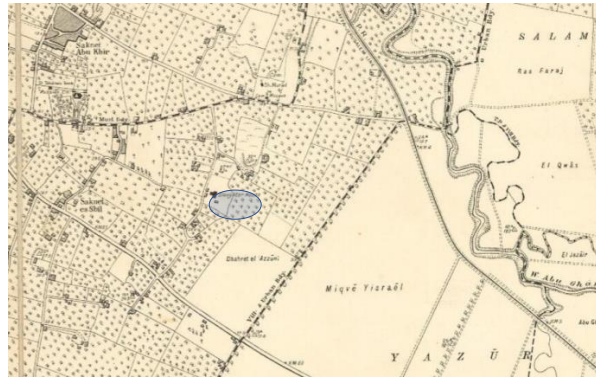
גן קתרון לואיס - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מפויים הסטוריים

- עד שנת 1944 הווה שטח הגן חלק מהשטחים החקלאיים של יפו.
- במפה משנת 1958 מופיע הגן כשטח ציבורי פתוח ברקמת השכונה.

1949

1930

1958

1944

גן קתרון לואיס – מצב קיים

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה וצמחיה

טופוגרפית הגן עולה מרחוב גורי לעבר קרית החינוך באופן הדרגתי. שינויים בטופוגרפיה שנעשו במשך הזמן יצרו אמפי תיאטרון פתוח מול במה וכן מוקד שקוע ובחזיתו קיר בלב הגן. בשנת 1957 נטע קרוון חורשה ובה 350 עצים ממינים שונים. כמו כן נטעו מקבצי שיחים בשולי השבילים. חלק ניכר מהעצים נשמר עד עצם היום הזה ושולב בתכנון המחודש.

חורשת אקליפטוסים ואחרים בלב הגן

צאלון נאה לאורך השביל המרכזי

פיקוסים ומדשאה בחזית לרחוב גורי

הרדוף הנחלים

סכמת עצים בוגרים ושלד הצמחיה בגן

גן קתריין לואיס - מצב קיים

מרכיבי התכנון - כניסות וחזיתות

לגן שתי כניסות מרחוב גורי וכניסה מאזור קרית החינוך. הכניסות ממוקמות בשולי הגן.

מערכת התנועה בגן מבוססת על שני צירים מרכזיים המתלכדים במרכז הגן ומתפתלים לעבר היציאה אל קרית החינוך.

מערכת התנועה, כניסות ושבילים בגן

חזית לאורך רחוב גורי

כניסה מכיוון קרית החינוך

כניסה מרחוב גורי

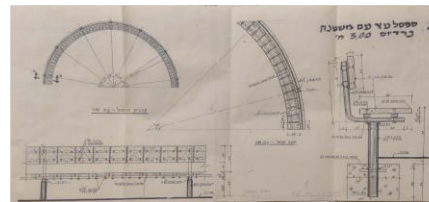

כניסה מרחוב גורי

גן קתרון לואיס - מצב קיים

מרכיבי התכנון - פרטי פיתוח וחומרים - ריצופים וקירות

בגן פרטי פיתוח סטנדרטיים האופייניים לשנות התשעים וביניהם רצוף אבנים משתלבות 10/20 בגוונים שונים, אבני שפה טרומיות עשויות בטון בצבע אפור, מסלעות לתמיכת הקרקע מאבני גיר, וקירות ישיבה עשויים בטון יצוק באתר. ריהוט הרחוב עשוי עץ ונראה חדש למדי. הקיר התומך את האמפי תיאטרון מצופה באבן גיר ובראשה חגורת בטון רחבה.

פרט ספסל, 1986, אוסף כהנוביץ

צילומים: 2021

גן קתרון לואיס - מצב קיים

מרכיבי התכנון - אלמנטים ייחודיים

רחבת משחק הגובלת בקיר מצופה אבן גיר טבעית בהנחה אופקית ובמדרגות ישיבה העשויות מיציקת בטון וריצוף צבעוני של אבן משתלבת. לאורך הקיר ספסל יצוק בטון. תכנון כהנוביץ, 1986

גן קתרון לואיס –מצב קיים

סטטוטורי

תכנית ייעודי קרקע מפורטת, gisn.tel-aviv.gov.il/iview

מקרא מצב מאושר

- מגורים
- תעסוקה
- מסחר/אזור מעורב מגורים
- שטחים פתוחים
- מבנים ומוסדות ציבור
- מלונאות

נספח מצב מאושר, תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח אזורי יעוד

תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח תחבורה

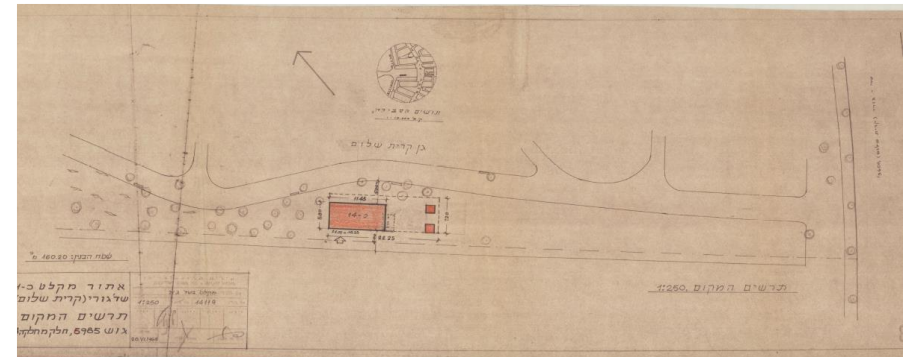
מתאר עירוני תכנית מתאר מקומית בוללנית מס' תא/5000 נספח עיצוב

- הגן מהווה חלק ברצף שטחים ירוקים שכונתיים, הקשורים לציר תנועות רבות ממזרח לכיוון המוליך לעבר יפו.
- את הגן מקיפים מבני ציבור וקהילה שונים וכן מגורים בצפיפות נמוכה.
- הגן סמוך לצירי תחבורה עירוניים ראשיים קיימים ומתוכננים.
- תכניות ההתחדשות סביב לגן שומרות על אופי הרקמה הקיימת במקום.

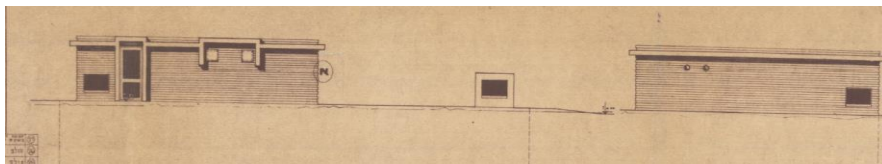
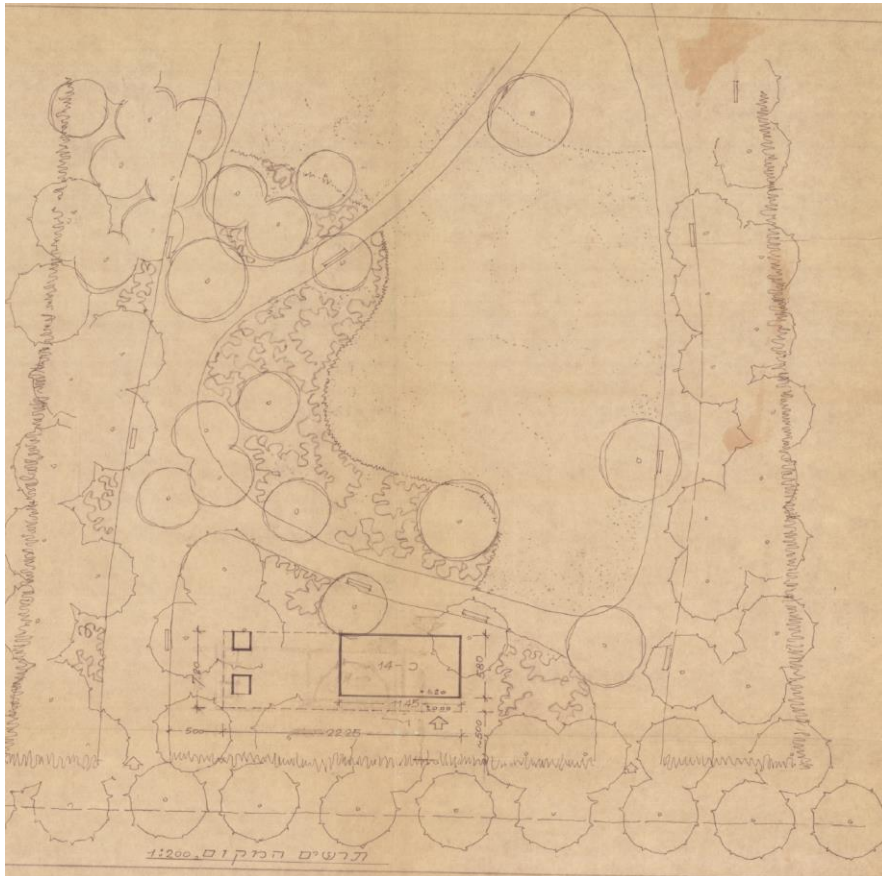
גן קתרון לואיס - שינויים לאורך השנים

שנות ה-70 עיריית ת"א-יפו

במחצית שנות השבעים הקימה עיריית תל אביב מקלט בחזית הגן לאורך שדר' גורי. בתכנית הרקע ניתן להבחין בתכנון כנראה של קרוון. בנטיעות השדרה, ובשימוש בשיחים לאורך שבילי הגן. תכנית מוקדמת להקמת מקלט בשטחו המערבי של הגן כנראה ולא מומשה.

תכנית להקמת מקלט בשנת 1969 בחלקו המערבי של הגן, התכנית לא מומשה

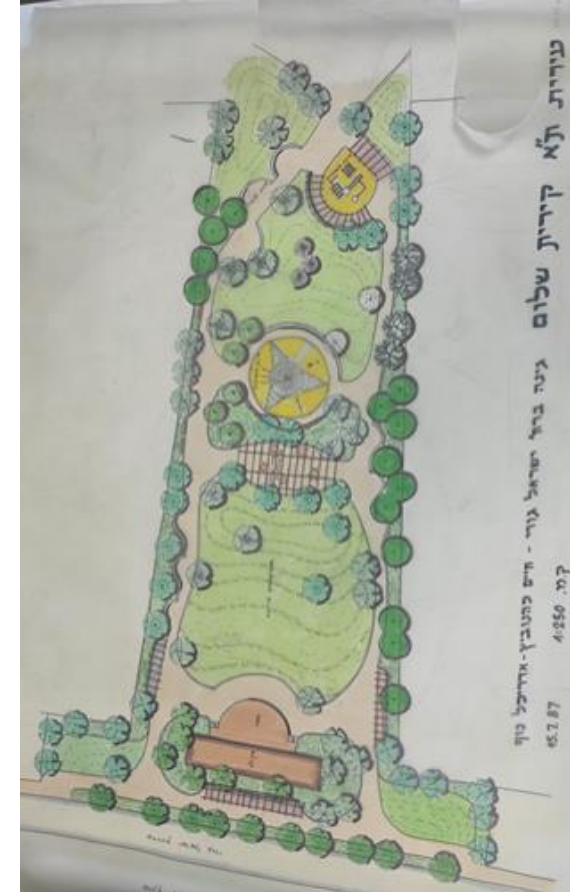

תכנית וחתך של מיקום וצורת המקלט, על רקע תוכנית מקור של הגן, שנות ה-70, תיקי בבין עיר, עיריית ת"א-יפו

גן קתרין לואיס - שינויים לאורך השנים תכנית כהנוביץ' 1986

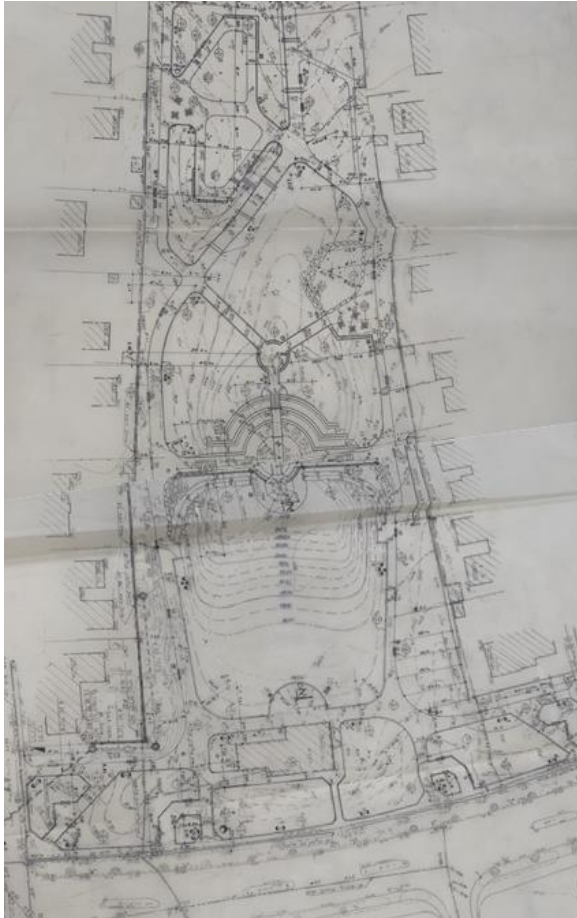
הצעה לתכנון השכונה שלא בוצעה, כהנוביץ'

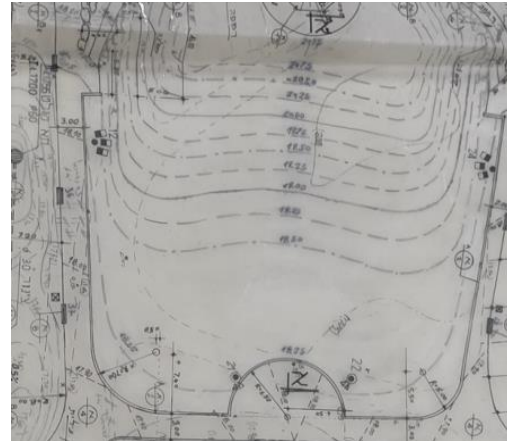
הצעה ראשונית לשיקום הגן אשר לא בוצעה

גן קתרון לואיס - שינויים לאורך השנים

תכנית כהנוביץ' 1986

תכנית הגן, 1986 ארכיון כהנוביץ'

שינויי טופוגרפיה, ברקע ניתן לראות את הגבעה המקורית

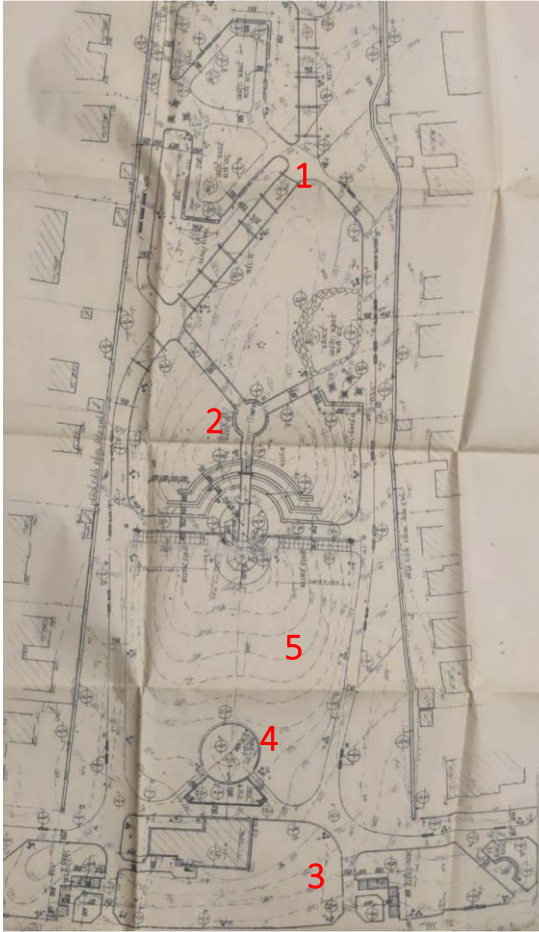
חומר	שם הישן	חומר	שם החדש
11	הדודון נגס	12	לנטנה אדומה
13	לנטנה צהובה	14	לנטנה ילדית
15	טקסיה סמית	16	פלומבגו
17	טקסיה הכף	18	קדיסיה
19	פוטוספירום חגיון	20	דפוליסים
21	ברניה	22	היבסיקוס אדום
23	עידר ע' (Euphorbia)	24	עידר ע' (Euphorbia)
25	פוטוספירום נובורדה נגים	26	קוטיס
27	בוגוניה (אמה)		

רשימת שיחים מייצגת את הנטיעות בתקופה האמורה

תכנית ותצלום של פינת ישיבה אופיינית לשנות ה-90

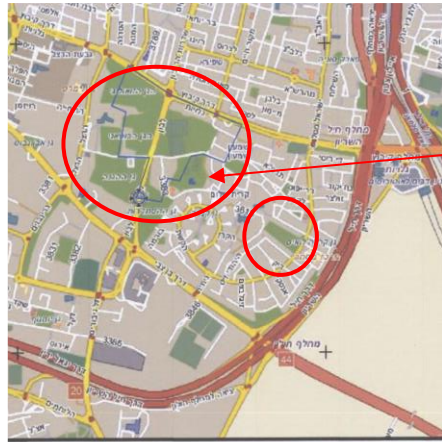
גן קתרון לואיס - שינויים לאורך השנים מוקדי חידוש הגן בתכנית כהנוביץ' 1986

תכנית הגן, אוסף כהנוביץ

מבטים שונים בגן (ראו מיקום על גבי המפה); 2021

תכנית מס' 1/2494
מתחם צפון מערב קרית שלום
 שינוי לתכנית מס' 222, תכנית מס' 503
 שינוי לתכנית מס' 561, תכנית מס' 2002

ספטמבר 2020 <https://magdilim.co.il/1409202069-2/>
 הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה תל אביב, בראשות אדר' דניאלה פוסק, החליטה להפקיד תוכנית להתחדשות עירונית בשכונת קריית שלום בתל אביב במסלול של בינוי-פינוי.

התוכנית כוללת הקמת מגדל בן-31 קומות שישלב מגורים, שטחי מסחר ושטחי ציבור ו-3 מבנים בגובה של עד 10 קומות למגורים. סה"כ מדובר ב-335 יחידות דיור חדשות. כיום מצויים במתחם 4 מבנים במצב תחזוקתי ירוד, בהם 118 יחידות דיור שיפוננו לטובת הפרוייקט. שטח התוכנית הינו כ-30 דונם והיא ממוקמת בחלק הצפון-מזרחי של שכונת קריית שלום. התוכנית נערכה ע"י משרד יסקי-מור-סיון אדריכלים.

יוני 2021 <https://magdilim.co.il/04062111/>
 התוכנית להרחבת השכונה כוללת בניה מגדלית ומרקמית בהיקף של כ-650 יחידות דיור בין דרך קיבוץ גלויות ודרך פנחס לבון. ההרחבה המתוכננת בכיוון צפון מערב תכלול שטחים לחנויות לאורך רחובות קיבוץ גלויות ופנחס לבון. לא רחוק מהשכונה תיבנה תחנת הקו הירוק של הרכבת הקלה. הקו אשר עתיד לפעול ב-2026, יאפשר מעבר נוח בין הרצליה, תל אביב, חולון וראשון לציון.

תכנון: יסקי מור סיון אדריכלים, <https://magdilim.co.il/1409202069-2/>

גן קתרון לואיס - מאפיינים תרבותיים בהקשר של HUL*

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הנוף האורבני-היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני-היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

מאפייני גן התקווה בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גן קתרון לואיס ניטע בשטח ששימש לפני קום המדינה כפרדס שעובד על ידי חקלאים ערבים. ב-1948 ניטש השטח והיה לשטח ציבורי פתוח בלב קרית שלום, שכונה שנבנתה בשנות החמישים על ידי חברת שיוון והייתה מודל לשיכון. בשכונה תוכננה מערכת של שטחים פתוחים והגן חלק ממנה.

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

הגן משמר מעט מסביבתו המקורית. הטופוגרפיה שנשמרה בתכנית משנות החמישים שונתה בתכנון חיים כהנוביץ. הצמחיה יובאה לגן ומשקפת את אינוונטר הצמחיה של התקופה.

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים, תהליכים כלכליים וממדים לא-מוחשיים של מורשת, הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9)

הגן משקף את תפיסת התכנון של שנות החמישים ועיקרו ביצירת מרחב ירוק ופתוח בלב השכונה, לשהיה ולמעבר האוכלוסיה המקומית.

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת כוללת של פיתוח בר קימא.

הגן מספק את שרותי המערכת האקולוגית בניהול הנגר בתחומו, בתרומה להקטנת אי החום העירוני, בהגדלת המגוון הביולוגי באמצעות משיכת מינים שונים לגן, ובעיקר באספקת שרותי ספורט ותרבות לקהילות שסביב.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

גן קתרון לואיס - מאפיינים תרבותיים בהקשר של HUL*

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי שמה לה למטרה לשמר את איכות הסביבה האנושית, לשפר את השימוש היצרני ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את המגוון החברתי והתפקודי שלהם. הגישה משלבת את המטרות של שימור המורשת האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי והכלכלי. היא נטוה ביחסים מאוזנים ובני קיימא בין הסביבה האורבנית לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור ההווה ודור העתיד בשילוב הירווה מהעבר.

הגן מבטא באופן מיטבי את הדינמיות של השימושים במרחב. כיום מרחבים בו מתקני המשחק וכן נתיבי הליכה רגלית בלב השכונה אל עבר הקריה החינוכית.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי רואה בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים, כדי להבטיח שהתערבויות עכשוויות יהיו משולבות בהרמוניה עם המורשת בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון הקשרים אזוריים.

לא זוהה.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי לומדת ממסורות ומתפיסות של קהילות מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות לאומיות ובין-לאומיות.

לא נמצא.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

הערכה:

החורשה העכשווית שומרת על תשתית החורשות שהיו מרכיב תכנוני מרכזי בפתוח השטחים הפתוחים בתל אביב החל מראשית המאה העשרים וכן את מגמת החידוש של מרחבים אלו בשנות התשעים שכללה הכנסת שימושים רבים לגן תוך הפרדת שימושים באמצעות שבילים.

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני הגן:

תצורות הצומח - חורשות, מצלות.

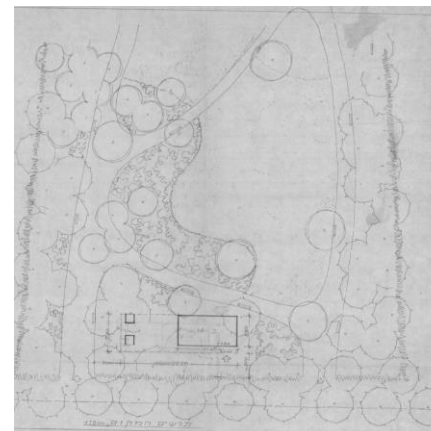
מאפייני הסגנון של הגן המקורי הם מרכיבים חיוניים לשימור.

הגן הינו מערכת דינמית ולפיכך מרכיבים כמו מיני עצים, שיחים, ריהוט הגן ושימושים התואמים את רוח המקום ניתנים לשינויים כל עוד הם תואמים את עקרונות התכנון המקוריים של הגן.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

מאחר והעצים והמדשאה הבוגרים הם השריד היחיד מימי הקמתו של הגן מומלץ לשמור על שלד הצמחיה הקיים, להשלים את הנטיעות החסרות במינים שהופיעו בתכניות.

לגבי שאר מרכיבי הגן יש להמשיך ולטפח אותם לטובת הקהילה ולפי צרכיה המשתנים.

תכנית נטיעות מקורית לגן, חורשת עצים, ומדשאה שנשמרו לצד ערוגות שיחים שאינה קיימת כיום בגן. סוף שנות ה-50. תיקי בבין עיר, עיריית ת"א-יפו

ערכים בלתי מוחשיים:

- הנוף העירוני, הציבורי והפרטי מבטא את האינטראקציות המתמשכות בין אנשים למקום. הערכים, המסורות והזיכרון המשותף של תרבויות מן העבר או שמתקיימות בו בהווה מהווים את המרכיבים הבלתי מוחשיים של מורשת התרבות.

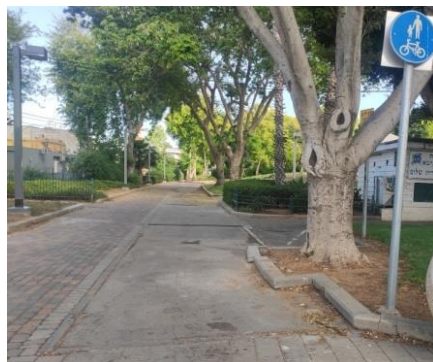
- ערכים בלתי מוחשיים עשויים לבוא לידי ביטוי במקומות המשמשים לאירועים, פסטיבלים, מופעים, עלייה לרגל, טקסי פולחן והנצחה. פרקטיקות מסורתיות. זיכרונות וסיפורים על אירועים ואישים הקשורים במקום, מקומות הקשורים בפעילות סביב צומח מקומי ואתרי מקור לחומרי יצירה מהווים גם הם רכיבי מורשת לא מוחשיים.

- קטגוריות אלה מצביעות על הערכים הלא מוחשיים הקיימים והמוטמעים במקומות ובאירועים ערכיים של חיי יומיום ומועדים מיוחדים.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת ערכים בלתי מוחשיים בגן:

חיזוק תרבות החורשות התל אביביות.

עידוד והקשר בין הקהילה למקום בפעילויות קהילתיות, סביבתיות וחינוכיות.

עצי פיקוס בוגרים לאורך ציר מעבר בשולי הגן. 2021

א. ספרים, מאמרים וכתבות:

1. גרייצר, א' (2017). מהשכונה אל השיכון: ההתיישבות העירונית של הפועלים בארץ-ישראל ושורשיה הרעיוניים, 1920-1950. פרדס נחום-הלוי, ר' (2021, 07 ביוני). דרום תל אביב: כ-1.9 מיליון שקל לקרקע ליחידת דיור. - Magdilim הפורטל הישראלי להתחדשות עירונית <https://magdilim.co.il/04062111/>
2. קופר, כרמלה (2020, 14 בספטמבר). אושרה להפקדה תוכנית בינוי פינוי הכוללת 335 יח"ד בשכונת קריית שלום בתל אביב. - Magdilim הפורטל הישראלי להתחדשות עירונית <https://magdilim.co.il/1409202069-2/>

ב. עיריית תל-אביב-יפו:

1. GIS עיריית תל אביב-יפו. <https://gisn.tel-aviv.gov.il/iview>
2. סקר טבע עירוני בתל-אביב-יפו (2012). עיריית תל-אביב-יפו. <https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Environment/Pages/NatureSurvey.aspx>
3. מאמר מערכת (ללא תאריך). שיכון ותיקי ההסתדרות המרכזי קריית שלום. באנציקלופדיה העירונית (בהוצאת תל אביב 100) https://sites.google.com/a/tlv100.net/tlv100/abu_kabir/mrkzi
4. תכנית המתאר תא/5000 (2016). עיריית תל-אביב-יפו. <https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Development/Pages/Outline.aspx>

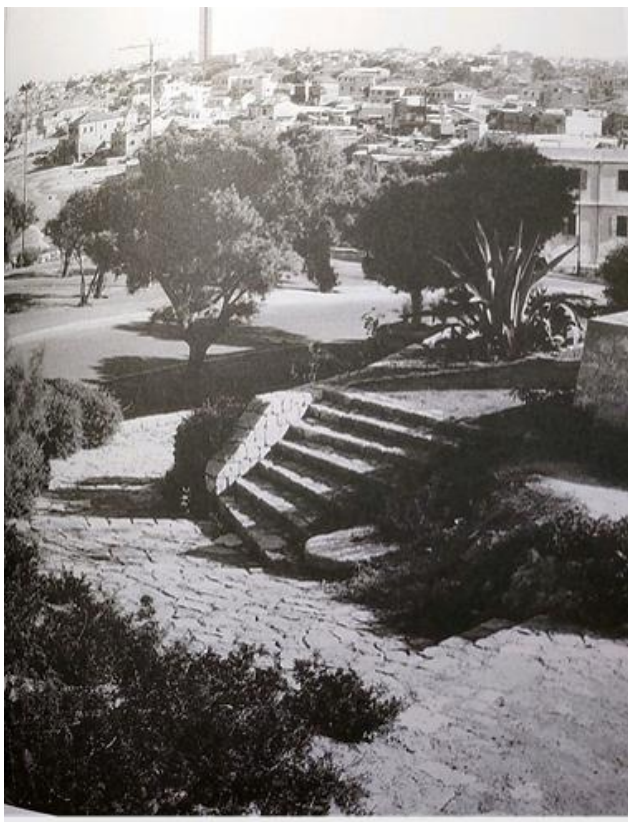
ג. ארכיונים ומאגרי מידע:

1. אוסף העיתונות וכתבי העת. הספרייה הלאומית. <https://www.nli.org.il/he/discover/newspapers>
2. ארכיון מחלקת שיפור פני העיר. תיקי גננות
3. ארכיון עיריית תל-אביב-יפו. תיקי גננות
4. מחלקת תצ"א, מנהל הנדסה, אגף תכנון העיר
5. מפות היסטוריות תל-אביב. הספרייה הלאומית <https://merhav.nli.org.il/>

ד. מקורות נוספים

1. Simple Mapping Solutions. simplex-mapping-data.com
2. קריית שלום (ללא תאריך). ויקיפדיה https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%AA_%D7%A9%D7%9C%D7%95%D7%9D

- המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (2011, UNESCO סעיפים 13-8, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומינהל שימור רשות העתיקות).

גן המדרון, צילום: יוסף ליאור, מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית תל-א-יפו

גני יפו העתיקה

כתובת:

מכלול הגנים ממוקם במדרון הצפון מערבי של יפו העתיקה-נמל יפו. **גן המדרון** תחום בין רח' מפרץ שלמה, רציף העלייה השניה ורח' רוסלאן. **גן המוזיאון וגן הפסגה** תחומים בין רח' שגב/מפרץ שלמה, הצורפים וסמטאותיה העליונות של העיר העתיקה.

גושים:

גן המדרון- 7037
גן המוזיאון 7463, 7038
גן הפסגה- 7463, 7040, 7039

גודל:

מכלול הגנים- כ-40 דונם.
גן המדרון- כ-10 דונם.
גן המוזיאון- כ-5 דונם.
גן הפסגה- כ-25 דונם.

מתכננים:

גן המדרון- אברהם קרוון, שימור וחיידוש הגן סעדיה מנדל.
גן המוזיאון- אברהם קרוון, הלל עומר.
גן הפסגה- נטיעות: אברהם קרוון, תכנית: הלל עומר, אדריכל הנוף לתכניות העיר העתיקה של סעדיה מנדל, יעקב יער ואליעזר פרנקל. ליווי ופיקוח אברהם קרוון, מחלקת הגיבון, ע. ת"א-יפו.

שנת הקמה:

גן המדרון וגן המוזיאון: שנות ה-50.
גן המוזיאון וגן הפסגה: שנות ה-60-80.

מפה, 2021, GIS עיריית ת"א-יפו

תצ"א יפו העתיקה, 2021, מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו

מכלול הגנים הוקם בשלבים על חורבות היסטוריות וארכיאולוגיות בגבעת יפו העתיקה. המכלול כולו מוכר כ"גן הפסגה" החל משנות ה-50, אך כולל בפועל שלושה מרחבים נפרדים:

גן המדרון - גן ציבורי במדרון טרסות תלול הפונה אל הים, מגונן עם צמחייה חופית, רחבות, שרידי מבנים היסטוריים ושבילים. הגן נחנך בסוף שנות ה-50 ושוקם בסוף שנות ה-80.

גן המוזיאון - (חורשת החמאם) גן ציבורי במדרון נטוע בקבוצות עצי זית, אשל, אלון ואזדרכת. החורשה ניטעה בסוף שנות ה-50 והיוותה בסיס לגן שתוכנן ובוצע בסוף שנות ה-60.

גן הפסגה - מרחב המתפרש על שטח נרחב בראש הגבעה וכולל מדשאות, שיחים, פסלים, תצפית, פינות אינטימיות, תיאטרון פתוח עם במה ומערכת שבילים הקושרת בין הרחובות סביבו. הגן הוקם בשלבים בין שנות ה-60-80 כחלק מתכניות שיקום ופיתוח העיר העתיקה. הוא מוגדר כשטח חפירות ארכיאולוגיות לפי תב"ע מפורטת 606.

אף על פי שלא קיבל ייעוד סטטוטורי כגן או שצ"פ, הוא מתפקד כגן מאז שנות ה-60.

גן המדרון בשנות ה-60. מתוך: חוברת "ממלכת הירק של תל אביב יפו", 1965

גן הפסגה מול כנסיית סנט פטרוס, 2021

גן המוזיאון וכניסת מתחם החמאם, 2021

גני יפו העתיקה

חלוקה למרחבים: גן המדרון, גן המוזיאון וגן הפסגה

קשר בין המרחבים הפתוחים לרקמה הבנויה

קשרים פיזיים וויזואליים לרקמה העירונית:

שלושת המרחבים תוכננו ובוצעו עם קישוריות גבוהה בינם לעיר: כניסות מרובות, שבילים מקשרים לאזורי העיר העתיקה והנמל, דפנות פתוחות לרחובות ולכיכרות הסמוכים וריבוי מבטים לנוף.

שילוב ועירוב שימושים:

בשלושת המרחבים משולבים שימושים נוספים בהם, שטחי חפירות ארכאולוגיות, מבנים עתיקים ששוקמו, יצירות אמנות, בתי מגורים ומסחר - מסעדות אולמות אירועים וחנויות.

תצ"א יפו העתיקה, מבט מצפון לדרום, החברה לפיתוח יפו העתיקה

א. גן המדרון
ב. גן המוזיאון
ג. גן הפסגה

מכלול הגנים תוכנן ובוצע כחלק מתכנית אב ליפו העתיקה, יער אדריכלים בשנות ה-60, מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גני יפו העתיקה

חלוקה למרחבים: גן המדרון, גן המוזיאון וגן הפסגה

קשר בין יפו העתיקה והמרחב העירוני הסובב.

בתכניות האב ליפו העתיקה משל יער אדריכלים (שנות ה-60) הודגש הקשר בין המרחב המטרופוליני ויפו העתיקה.

תכנית אב ליפו העתיקה, שנות ה-60, מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

תכנית אב ליפו העתיקה, שנות ה-60, מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון "המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון"

קשר בין שלושת המרחבים:

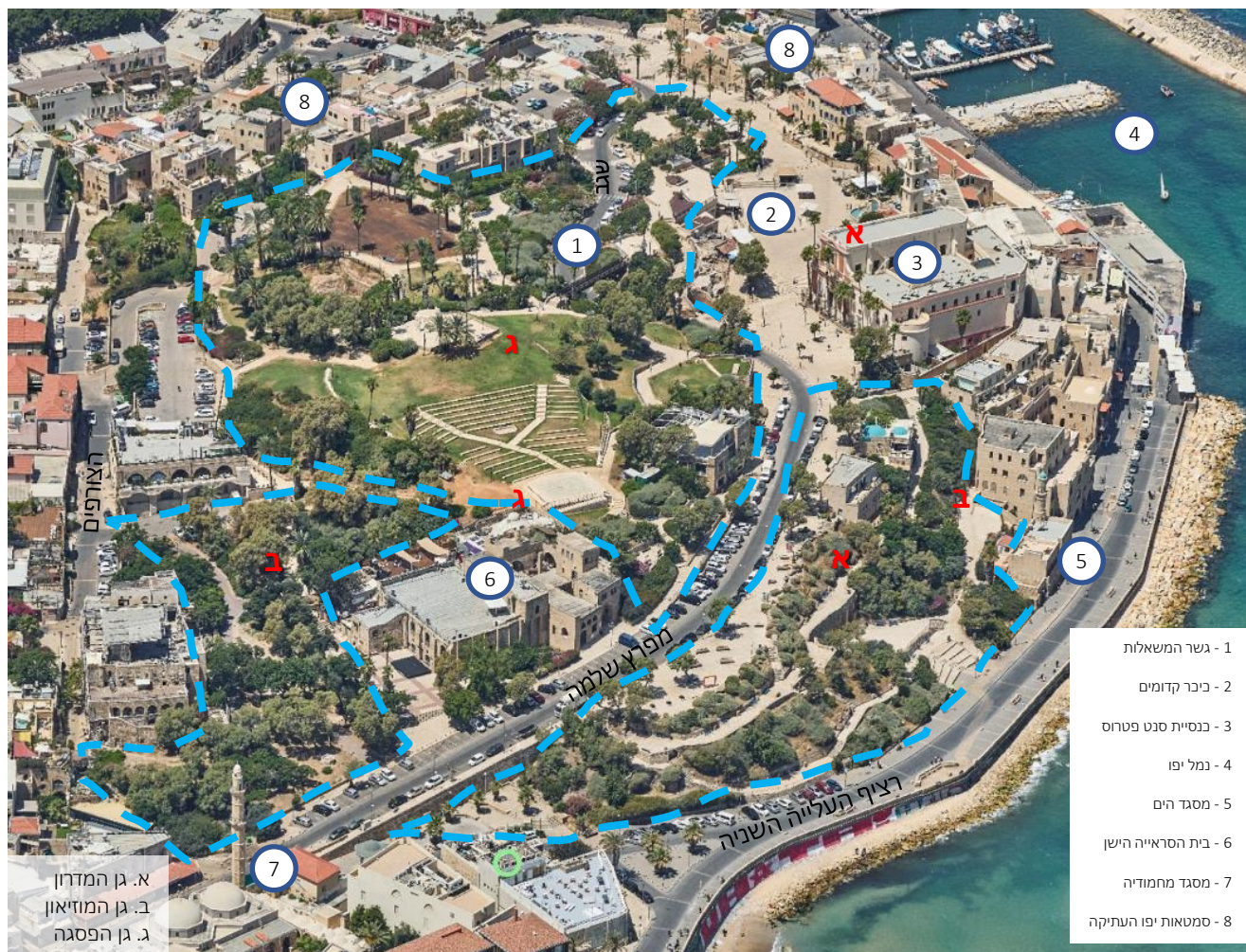
בין המרחבים עוברים רחוב מפרץ שלמה ורחוב שגב. הרחוב ממוקם על ציר ה"עוגן" ההיסטורי מימי המנדט הבריטי. הציר מפריד בין גן הפסגה במזרח וכיכר קדומים במערב. בהמשך הוא מפריד בין גן הפסגה לגן המדרון.

הקשר בין הגנים מתקיים על ידי:

גשר עץ להולכי רגל ("גשר המשאלות") הקושר בין גן הפסגה למתחם כיכר קדומים ובהמשך לגן המדרון.

מספר כניסות הפונות מגן הפסגה לכיוון רח' מפרץ שלמה ורחבת התצפית בראש גן המדרון.

גן הפסגה וגן המוזיאון מהווים שטח רציף.

תצ"א מכלול גן הפסגה. 2020, מתוך אתר Simplex.

גני יפו העתיקה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

"השטח הגדול"

- 1 – שטח גן המדרון
- 2 – שטח גן המוזיאון
- 3 – שטח גן הפסגה

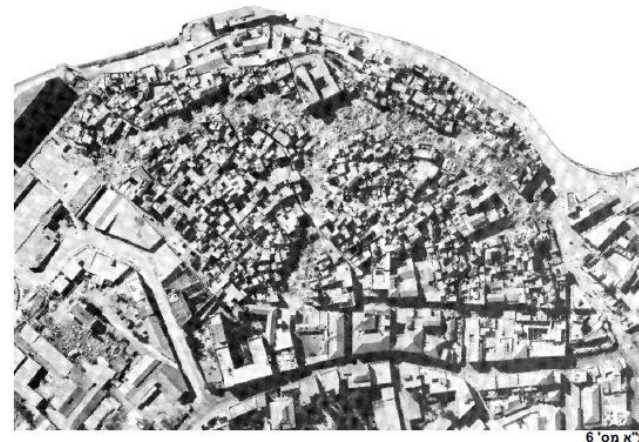
תצ"א יפו העתיקה. 27 בנובמבר 1917. מתוך: קדר, ב"ז (2001), מבט ועוד מבט על ארץ-ישראל.

גיחת צילום בריטית 26.01.1946

יפו העתיקה לפני המבצע 30.05.1936

יפו העתיקה בתום 'מבצע עוגן' 02.07.1936

תצ"א אות השטח הגדול 1936 ו-1946 מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

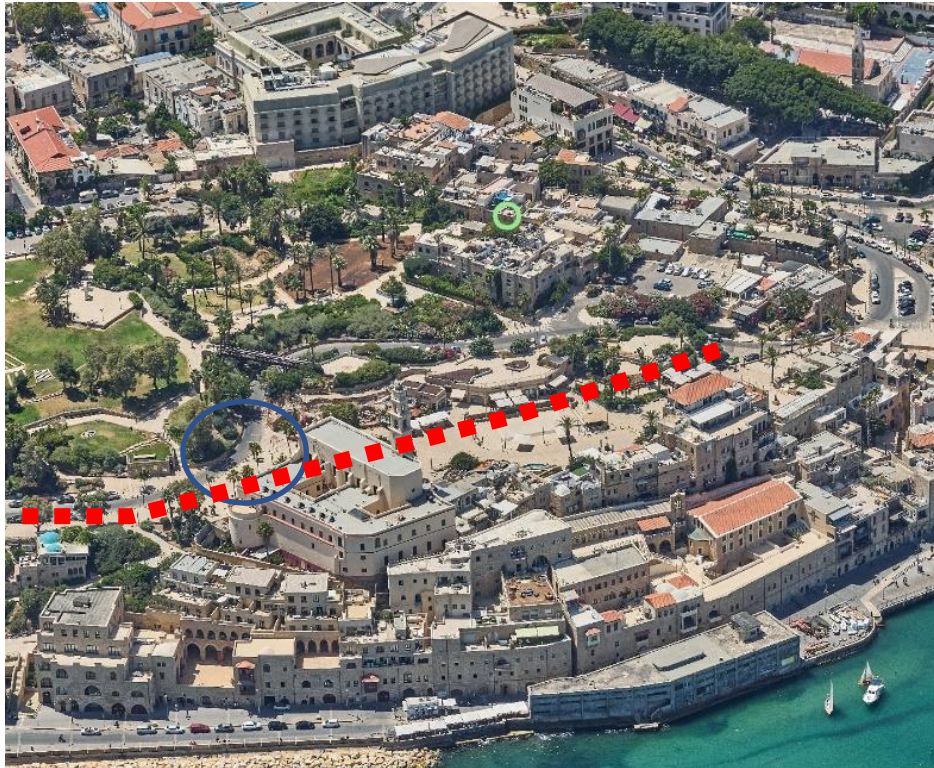
מכלול גן הפסגה, הוקם על גבי הריסות הרובע המוסלמי של יפו העתיקה. האזור כולו מוכר בשם "השטח הגדול".

בקיץ 1936 פתחו הבריטים בפעולה צבאית כלפי תושבי יפו הערבים ששיבשו את פעילות הנמל כחלק מהמרד הערבי. הבריטים הרסו מבנים רבים בשטח יפו העתיקה ופרצו צירי תנועה רחבים לנמל.

במסגרת המבצע פוצצו ונהרסו מאות מבנים. אלפי תושבים הצטוו לפנות את בתיהם תוך 24 שעות. כך נוצר "השטח הגדול", שטח פתוח של צירי עפר, פנוי ממבנים וממגורים, בלב יפו העתיקה.

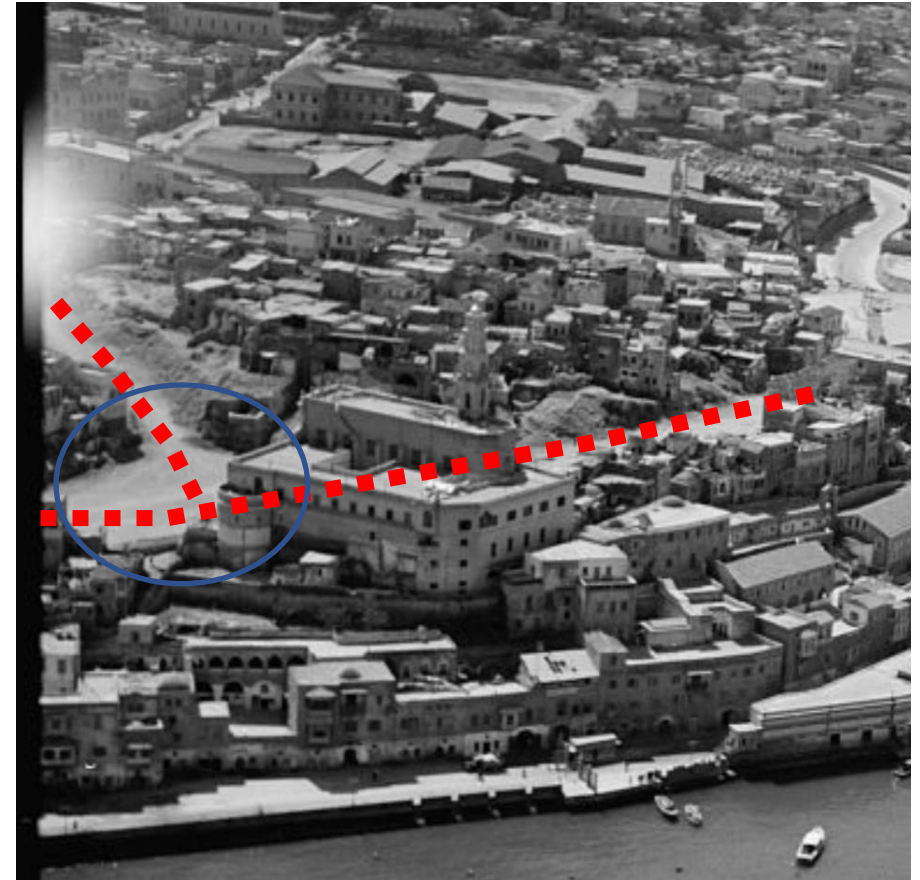
במבט מהאוויר הייתה לשטח הפתוח צורה של עוגן ומכאן קיבל המבצע את שמו – "מבצע עוגן".

גני יפו העתיקה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור "השטח הגדול"

תצ"א מכלול גן הפסגה. 2020. מתוך אתר Simplex.

בתצ"א מ-1937 ניתן לראות את קצה הרחוב שפרצו הבריטים והתפצלותו לצורת העוגן מול רחבת הכניסה של כנסיית סנט פטרוס. בתצ"א בולטת השכונה הצפופה באזור שמהווה היום את מרכז גן הפסגה.

תצ"א 1937. מתוך: אוסף מטסון

גני יפו העתיקה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות היסטוריות - תכנית כללית שנות ה-60

תכנית האב הראשונה למכלול
המרחבים הפתוחים ביפו
העתיקה בתכנון יער, פרנקל,
מנדל.

תכנית האב למכלול המרחבים הפתוחים ביפו העתיקה, עומר, מנדל, יער שנות ה-60, מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גני יפו העתיקה - תצלומים היסטוריים

גן הפסגה

שטח אזור גן הפסגה לאחר הריסת הרובע המוסלמי ולפני פיתוח הגן. צילומי קפלין שנות ה-50. רשות העתיקות.

גני יפו העתיקה - תצלומים היסטוריים

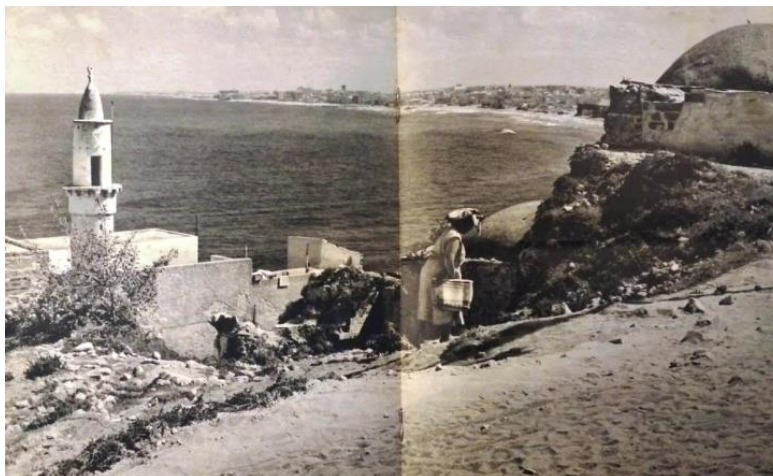
גן המדרון

גן המדרון היה מהשטחים הראשונים שעברו תכנון ופיתוח בשטח יפו העתיקה, בשנת 1957, עשור לפני הכנת תכנית האב (1966).

בתצלומים - שטח הגן לפני הקמתו בתחילת שנות ה-50 ולאחר הקמתו בשנות ה-60 וה-70.

מבט מגן המדרון 1964, מקור VTLV האינציקלופדיה העירונית.

מבט לכיוון תל אביב, סמוך להריסות "חצר היהודים". 1958. מתוך: תגר ש'. חצר היהודים (דאר אל יהוד). האינציקלופדיה העירונית.

מבט לכיוון תל אביב סמוך ל"חצר היהודים", צילום ווינשטיין ברנרד 1964. מתוך: פרויקט רשת ארכיוני ישראל (רא"י).

תצ"א 1949 בפניה הימנית אזור גן המדרון חשוף עם חורבות. מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

מבט צפונה מגן המדרון צילום דב דפנאי, תחילת שנות ה-70.

מבט מכיוון גן הפסגה לתל אביב, 1980. צלם לא ידוע. מתוך: VTLV אינציקלופדיה העירונית. (בצילום צריח המסגד שהתמוטט בשנות ה-80 ולא קיים יותר במקום)

נטיעות בגן הפסגה צילום דב דפנאי, תחילת שנות ה-70

גני יפו העתיקה - המרחב כפי שתוכנן במקור

תכנון המרחב בשנות ה-60

רישומים לתכנית כיכר קדומים ראשית שנות ה-60. מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

בשנת 1961 הוקמה החברה העירונית-ממשלתית לפיתוח יפו העתיקה ובמקביל קודמה תב"ע 606 אשר פורסמה בשנת 1966.

התכנית ביטלה תכניות להריסה של יפו העתיקה ובנייתה מחדש כשכונה מודרנית. במקום, קודמה תכנית לשיקום ושימור האזור תוך הפיכתו לרובע אמנים ופיתוח גנים וכיכרות בשטחים הפתוחים.

החברה לפיתוח יפו מינתה שני צוותים "מתחרים" לתכנון העיר העתיקה – צוות ראשון בראשות יעקב יער וסעדיה מנדל. צוות שני בראשות אליעזר פרנקל. בפועל עבדו הצוותים באופן משותף על תכנון הסמטאות התחתונות והעליונות. לתכנון הנוף של הפרויקט מונה אדריכל הנוף וראש מחלקת בגנים והנוף של עיריית תל אביב - הלל עומר.

בקיץ 1963 אושרו הבקשות הראשונות לאכלוס-מחדש של הבתים בסמטאות תוך הקצאת 35 חדרי סטודיו לציירים ופסלים, 15 דירות לסופרים ואמנים מקומיים, 10 חנויות לחפצי אמנות ומזכרות, 4 גלריות, וכן מבנים למסעדות, בתי קפה, חנויות ותיאטרון.

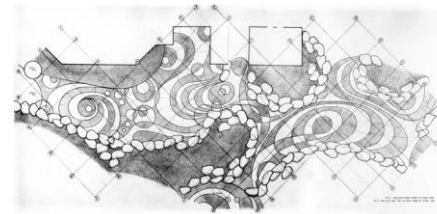
פיתוח מרחב גן הפסגה הסתיים באמצע שנות ה-70.

הלל עומר 1926 - 1990

נולד בקיבוץ משמר העמק. היה סופר, משורר ואדריכל נוף, נודע בשם העט ע. הלל. למד בצרפת אדריכלות גנים ונוף. ב-1968 פתח בתל אביב משרד פרטי לאדריכלות גנים ונוף. במהלך הקריירה המקצועית שלו שימש הלל מתכנן גנים בעיריית ירושלים ובעיריית תל אביב, כתב "גן ונוף" ואף ערך אותו במשך שנים אחדות. תכנן שכונות מגורים, רחובות וגנים בערים ובקיבוצים. בין עבודותיו הבולטות גן צ'רלס קלור ושכונת כפיר. עבודותיו מתאפיינות בקווים חופשיים ללא סימטריה, תבליט משופע וגבנוני, צמחייה השתולה בערבוביה כמו-טבעית, ודומם המשתלב במכלול הגן. העיצוב הפשוט משרה תחושה של מרחב פונקציונלי, המאפשר מגוון שימושים בגן. העדיף שימוש בחומרים מקומיים וזמינים, זולים להקמה וקלים לאחזקה. הצמחייה, לידיו של עמר היא בעלת תפקיד מרכזי בעיצוב אופיו של הנוף. גן הפסגה, הוקם במסגרת פרויקט פיתוח יפו העתיקה. הצמחייה מבוססת על מינים שנוסו בהצלחה באזורים הסמוכים לים בתל אביב.

ע. הלל. מקור: אתר ויקיפדיה.

הלל עמר, תכנית ריצוף גן צ'רלס קלור. 12/5/1973. מתוך: אמנון שביט, "שירה ונוף - מה נשאר?" אדריכלות ונוף חוב 36 יוני 2010 עמ' 26-28

אליעזר פרנקל 1929 - 2012

אדריכל, צייר ומורה. למד אדריכלות בניו יורק ועסק רבות בנסיון לאזן בין אדריכלות מסורתית ומודרנית (יעקובסון)
<https://xnet.ynet.co.il/architecture/articles/0,14710,L-3094482,00.html>

היה חלק מקבוצת אדריכלים הצעירים, שהציגה הצעה לחידוש יפו העתיקה. בין היתר תיכנן את ישיבת הכותל, ועשרות יחידות מגורים ברובע היהודי. הקים וניהל את בית הספר "הסדנא", כתב וערך ספרי אדריכלות ואמנות רבים (חלקם בשיתוף יצחק אלחדיף) ובהם "השפה החזותית", "תיאוריות באדריכלות", תרגום תוכניתו של פטריק גסל לתל אביב ותרגום ספרו של לואיס ממפורד "העיר בהיסטוריה".

אליעזר פרנקל, מתוך: ויקיפדיה.

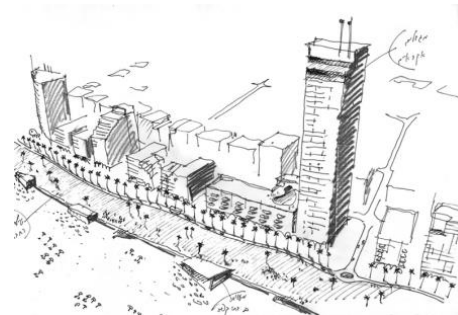
מבנים שתכנן ביפו העתיקה, צילום: אליעזר פרנקל. מתוך כתבה ב XNET

**אדריכל יעקב יער, 1929 -
חתן פרס ישראל ופרס א.מ.ת**

למד אדריכלות בטכניון.
בשנת 1960 פתח משרד אדריכלים פרטי יחד עם אשתו אורה. בראשית דרכו המקצועית היה שותף לאדריכלים מנדל ופרנקל בתכנון יפו העתיקה. על פרויקט זה זכה בפרס רוקח. משרד "יער אדריכלים" היו בעל ניסיון של כ-50 שנה, ממובילי תחום התכנון ובינוי ערים בישראל, מתמחה בעיצוב עירוני, במגורים ובמבני ציבור.
בין הפרויקטים המובילים של המשרד: "כיכר השוק" - מתחם השוק הסיטונאי בתל אביב, שכונת רמת שלמה בירושלים, "שכונת יער" - במודיעין, שכונת "המשתלה" בתל-אביב, פרויקט סומייל בתל אביב.

יעקב יער 2012. צילום מיכאל יעקובסון, ויקיפדיה

מתוך: יער, י' (2016). החיים והארכיטקטורה. עמ' 83

אדריכל סעדיה מנדל, 1931-2017

למד בפר"ז, לונדון ובטכניון בחיפה. ברשימת עבודותיו בולטים מפעלי שיקום ושימור רבים של בתים ושכונות ברחבי הארץ שנעשו בשיתוף עם עמיתים שונים כמו תוכנית השימור של יפו העתיקה עליה זכה בפרס רוקח.

מראשית עבודתו כאדריכל העסיק אותו מאוד נושא שימור מבנים ואתרים והוא השקיע מאמצים רבים בניסיון להעלות את המודעות לנושא ופעל לשימורם של מבנים ומתחמים רבים הן ציבורית הן באמצעות עבודות שימור שתכנן. בין עבודותיו הבולטות שימור יפו העתיקה, שכונת ימין משה ומשכנות שאננים בירושלים, חברון ומבנים בעכו ובצפת. מנדל תכנן מרכזים לקהילה הבדואית בסיני ועוד.
עמד בראש המחלקה לאדריכלות בבצלאל ובאוניברסיטת אריאל, וכן כיהן כיו"ר הוועד המנהל של המועצה לשימור מבנים ואתרים.

סעדיה מנדל 2011. צילום מיכאל יעקובסון,

מתוך כתבה ב XNET

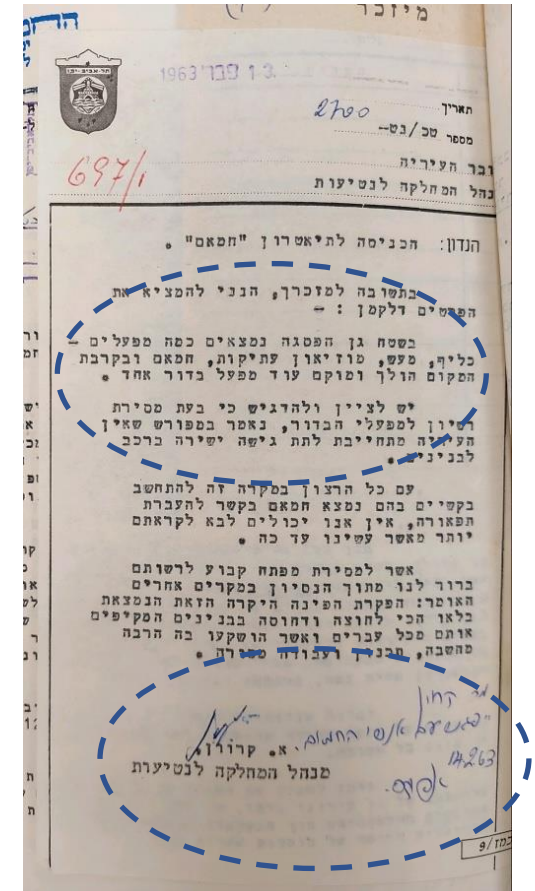
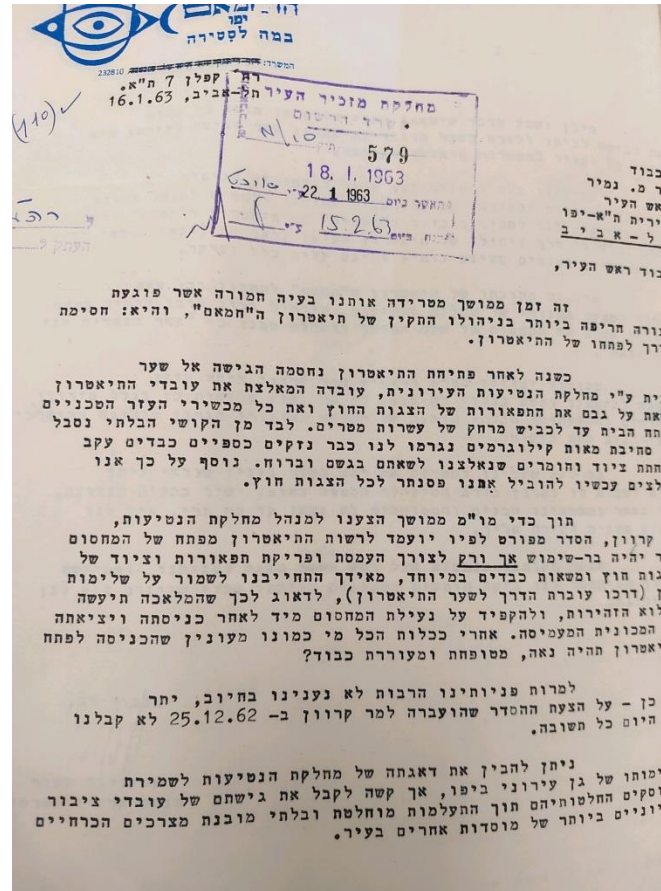
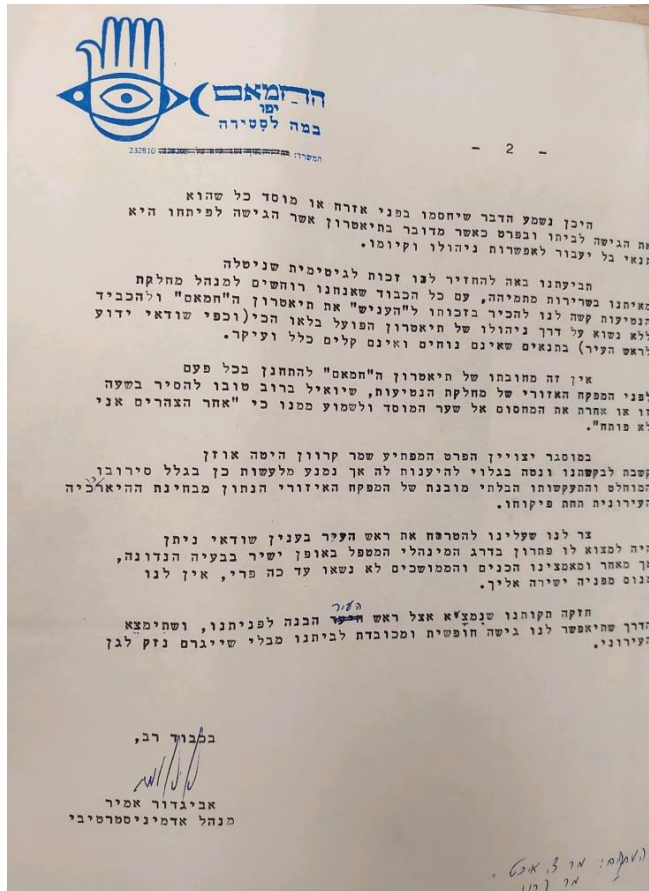
<https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4981483,00.html>

מבנים שתכנן ביפו העתיקה, צילום: אליעזר פרנקל. מתוך כתבה ב XNET

מכלול גני יפו העתיקה - המרחב כפי שתוכנן במקור

מסמכים היסטוריים

עיריית תל אביב 1963 מתוך: תיקי מחלקת נטיעות ארכיון עיריית תל אביב

התכתבויות בין תיאטרון החמאם למחלקת הנטיעות בנושא גישת רכב לתיאטרון משנת 1963 מצביעות על המקום כגן עירוני - גן הפסגה. עוד ניתן ללמוד על הפעילות במתחם ועל קונפליקטים בין בתי העסק והתיאטרון שפעלו במבנים ההיסטוריים ובין העירייה - מחלקת הגנים. על המזכר חתום אברהם קרוון מנהל מחלקת הנטיעות. את המכתבים שולח מר אביגדור אמיר, מנהל תיאטרון החמאם

משלימים ההכנות לנטיעת הגן ביפו

— מאת כתבנו בת"א —
הכשרתו ונטיעתו של "גן ה-
פסגה", שישתרע לאורך מדרון
של 10 דונם ב"שטח הגדול"
ביפו — תסתיים בעוד 3 עד
4 חדשים — על כך מסר
אתמול ראש מינהל יפו מר
משה איכלוב בסיום עתונאים
שנערך במקום.
מקום הגן שישתרע על המדרון
שלפני בית החולים הצרפתי בס'
מוך לים הנו המקום הגבוה ב'
יותר בתל-אביב (13 מ' גבוה מ"גן
העצמאות").

במסרו פרטים על הגן ציין מר
איכלוב כי הכשרתו תעלה כ'
70 אלף ל"י.

פרק מאורי הגן
על פני שטח של 90 דונם
שמאחורי הגן ינטע ע"י מחלקת
הנטיעות של העירייה פרק עירי'
ני — מסר בהמשך הסיום מר אי'
כילוב בצינו כי עוד השנה תת'
חיל מחלקת הנטיעות בביצוע שלב
א' של הנטיעה שיעלה כ'45 אלף
ל"י.

בנין המוזיאון ביפו
בצדו של שטח הפרק רכשה
העירייה בית בן 3 קומות ששטחם
4000 מ"ר, שישמש כמוזיאון
יפו.

הודעה על השלמת ההכנות לנטיעות בגן הפסגה,
שערים, 9 יולי 1975

כתבות מתוך: אתר עיתונות יהודית היסטורית

גן עירוני יוקם בשטח הגדול ביפו

מאת פוסר "זאריך"

מערות ונזיקי סלעים במדרון הגבעה של "השטח הגדול"
ביפו, ששימשו מקום מועד לפשעים בעבר הקרוב, הולכים ונעלמים
ובמקומם ניטע "גן הפסגה", שישתרע בשלב מאוחר יותר על שטח
של 90 דונם אדמה, כשבמרכזו יוקם "מוזיאון יפו" לארכיאולוגיה,
לאתנוגרפיה ולתולדות הפרדסנות בארץ.

בסיום עתונאים, שנערך אתמול לפני
נצהרים ביפו העתיקה הציג סגן ראש
עיריית תל-אביב-יפו וראש מינהל יפו
מר מ. איכלוב את תכנית העירייה, ש'
זכר בוצעו בשטחים אלה ומסר על ה'
זכויות הנמצאות עתה בשלב ביצוע.
כשלב ראשון סודר המדרון של העיר
העתיקה, הפונה לים ולצפון בו נבני
זרבות-אבן, ניטעו פרחים, שיחים ו'
הודעה על הקמת גן עירוני בשטח הגדול ביפו.
הארץ, 9 יולי 1975

המוזיאון במרכז הגן

במרכזו של הגן קיים בית ערבי ישן,
שהעירייה רכשה מרשות הפיתוח על
מנת להסכו למוזיאון העיר שיכלול
ביתני ארכיאולוגיה, אתנוגרפיה ותיל'
דות הפרדסנות, שהחלה ביפו. חברת
"פרדס", שתסדר את ביתן הפרדסנות
תישא בכ'15 אלף ל"י מהוצאות השיפוץ
של הבית, שישתכמו כ'30 אלף ל"י ו'
אילו רשות הפיתוח תשתתף גם היא
ב'ד אלפים ל"י. על גג הבנין הגדול,
החופס שטח של 4 אלפי מטרים מרוב'
עים, יוקמו תנויות למזכרות וספרית
למבקרי המוזיאון.

עיריית תל-אביב-יפו

מכרו מס' 418

להחכרת קרקע לשם הקמת בית-קפה בשטח גן הפסגה
בעיר העתיקה יפו, גוש 7037.

עיריית תל-אביב-יפו מכריזה כזה על קבלת הצעת
להקמת בית-קפה וזכויותו בשטח גן הפסגה בעיר העתיקה
ביפו.

פרטים נוספים בצורך תנאי המכר אשר לקבל תמורת השלום של
— 5 ל"י (חמש ל"י) במח' ההנדסה של משרד אוזרי יפו שדרות ירושלים
מס' 45 בכל יום בין השעות 13—9 לפנה"צ.

את ההצעות במעטפות סגורות ומסומנות "בית קפה בגן הפסגה ביפו"
יש לשלם בחיבת המכרזים במח' מוכרי העיר, רחוב ביאליק 27 חדר 27
עד ליום 19.4.59 שעה 12.00.

על המציעים להפקיד בדי העירייה במוסמנים או בהמחאה בנקאת פנקס
שיסכים לו גובה העירייה סכום של — 2500 ל"י.
אין העירייה מתחייבת לקבל כל הצעה שהיא.

היום לבנין
ראש העירייה

כ"ד באדר ב' תשי"ט, 3 באפריל 1959

מכרז להקמת בית קפה בשטח גן הפסגה, חרות, 6 אפריל 1959

גני יפו העתיקה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכניות היסטוריות - תכנית כיכר קדומים 1969

תכנית כיכר קדומים על רקע מדידה
1969.

מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון
המרכז לחקר המורשת הבנויה
בטכניון.

נובמבר 1951

1951 – רוב המבנים באזור גן המדרון, המוזיאון וגן הפסגה נהרסו ופנו מהשטח. מבנה הסראייה והחמאם נותרו על כנם, וכן שני מבנים גדולים בודדים (החמאם והמסגד) לאורך רחוב הצורפים.

אוקטובר 1949

1949 – שטח גן הפסגה וגן המוזיאון מבוזבזים. בפינה הצפ' מז' בה נמצא כיום גן המדרון נראה מתחם שפונה ממבנים ומהווה את ראשית המדרון החשוף שעל גביו יוקם הגן.

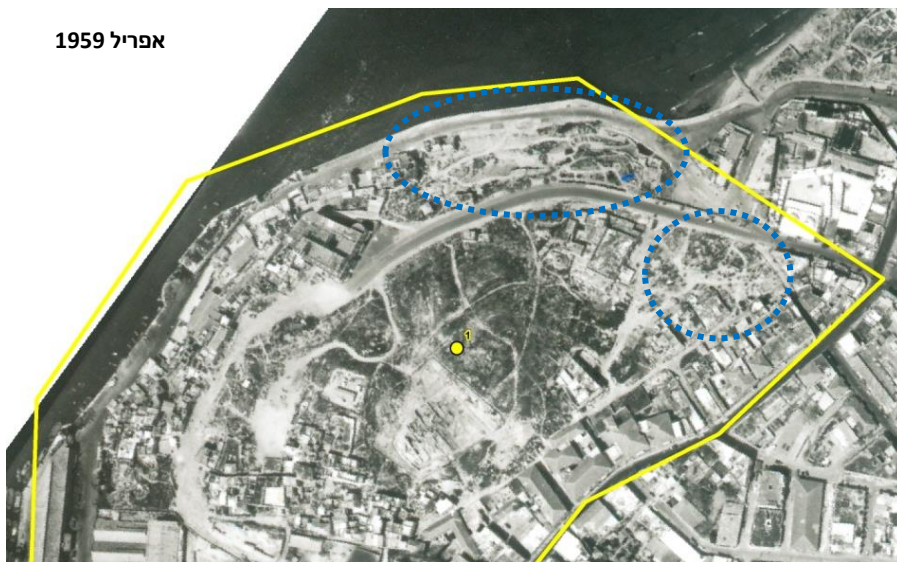
במרכז השטח בולטות הדרכים הרחבות שיצרו הבריטים בצורת ה"עוגן" בשנת 1936, תוך הריסת מבני המגורים הצפופים. ציר הכניסה הראשי הוביל בקו ישר לרחבת כנסיית סנט פטרוס.

תצ"אות מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

גן הפסגה - שינויים לאורך השנים

תצ"אות היסטוריות

אפריל 1959

באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

1959 – גן המדרון מפותח עם שבילים רחבות ונטיעות. רחוב מפרץ שלמה סלול על גבי נתיב דרך העוגן. בגן המוזיאון נראות נטיעות סביב דרכי עפר קיימות. האזור הצפוני של מרחב גן הפסגה חשוף עם שבילי עפר לא-פורמליים. השטח הדרומי של החפירה המרכזית נותר ללא שינוי משמעותי.

אוגוסט 1956

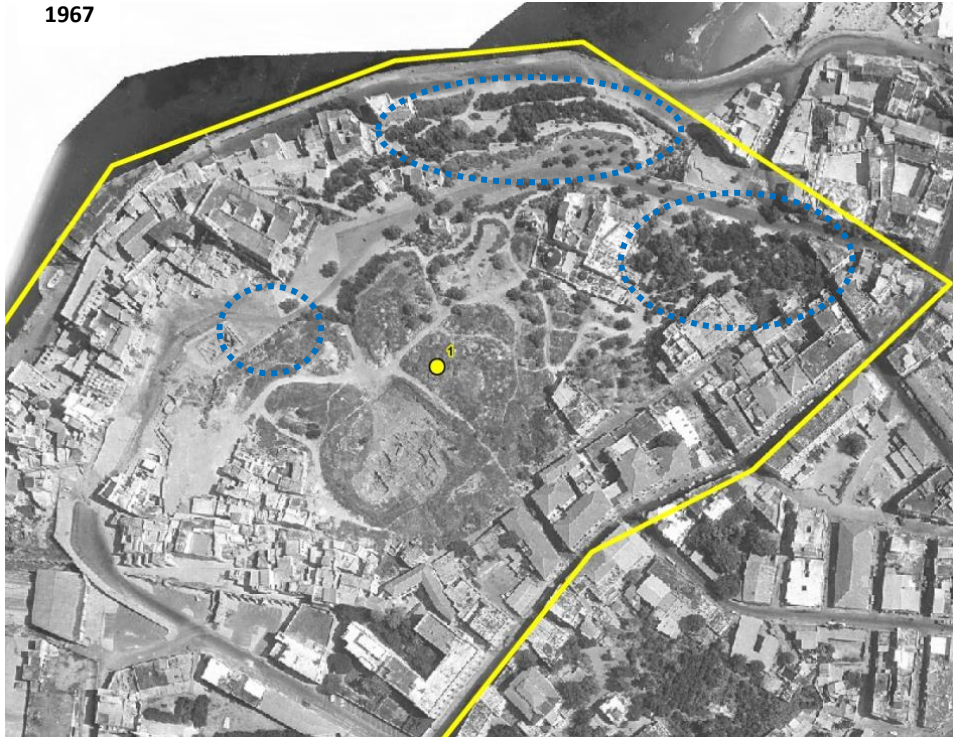
מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

1956 – שטח הגנים חשוף, טרם הפיתוח והנטיעות. בשטח גן הפיסגה ניתן לזהות את שטח החפירה של "שער רעמסס" וכן מספר שבילי עפר לא-פורמליים בשטח הפתוח, על גבי ציר העוגן המרכזי.

גן המדרון וגן הפסגה - שינויים לאורך השנים

תצ"אות היסטוריות

1967

באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

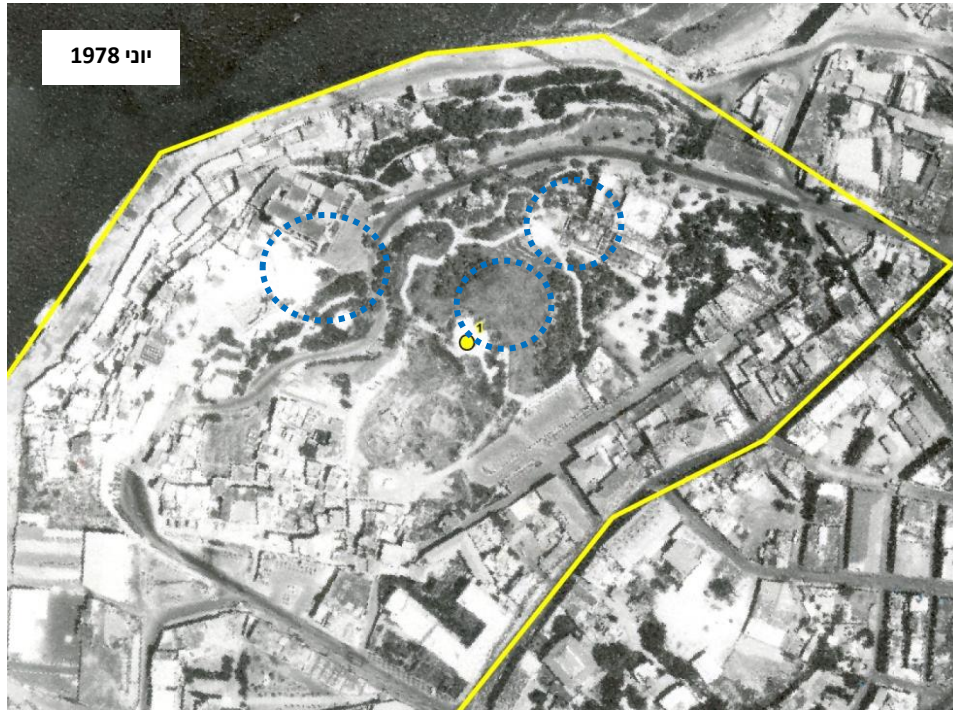
1967 - גן המדרון וגן המוזיאון נטועים ומתוחזקים. עיקר שטח גן הפסגה עדיין לא מפותח. באזור כיכר קדומים חפירות ארכיאולוגיות.

אוגוסט 1967

מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

בתצ"א מ-1967 ניתן לראות את שטחי החפירה המרכזית בדרום גן הפסגה.

באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

1978 – שלושת המרחבים מפותחים כגנים. גן הפסגה כולל פיתוח טופוגרפיית התצפית ומדרון התיאטרון, נטיעות שבילים ומדשאות, למעט מתחם החפירות הדרומי וכיכר קדומים. התיאטרון הפתוח בצפון גן הפסגה מפותח, כולל במת מופעים תחתונה וארבע שורות ספסלי אבן קבועים לצופים. בכיכר קדומים עדיין מתקיימת חפירה, אך לצידה המתחמים מגוננים וכביש מפרץ שלמה משלים את המעקף ממזרח, וממשיך דרומה.

נובמבר 1976

1976 ניתן לזהות את מבנה גן והצמחיה הבוגרת ואת חניית הרכבים באזור רחוב הצורפים

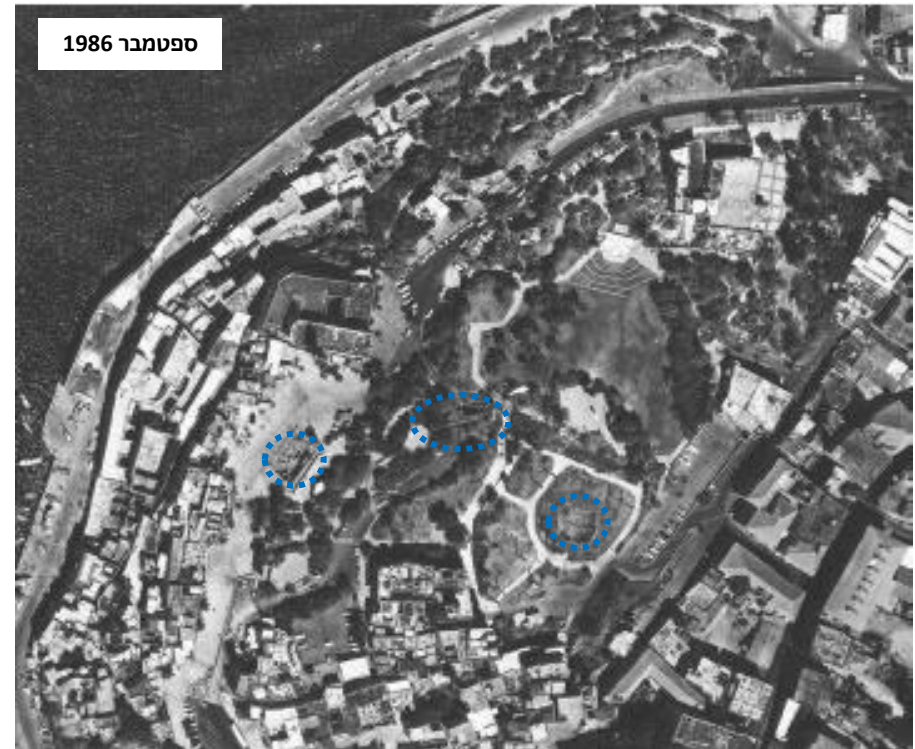
מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

גן הפסגה - שינויים לאורך השנים

תצ"אות היסטוריות

באדיבות ארכיון עיריית תל-א-יפו

מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א, 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

בתצ"א משנות ה-80 ניתן לראשונה לזהות את גשר המשאלות. מתחם החפירות בגן הפסגה צומצם לשטח הקיים בגן היום ("שער רעמסס") ובהתאם, שבילי המתחם הדרומי מוסדרים בצורתם הסופית. בשנות ה-90 נסגר שטח החפירות בכיכר קדומים והושלמה בניית המתחם בצורתו המוכרת היום.

מתוך סקר טבע של עיריית ת"א – גן הפסגה ומדרון יפו:

תאור כללי:

מכלול גן הפסגה וגן המדרון סמוכים לרצועת חוף עירונית המוגדרת כאתר טבע עירוני אך אינם נכללים בסקר למרות שהגן עשיר בטבע עירוני.

גן הפסגה מוגדר כאתר טבע נקודתי.

בגן המוזיאון חורשה וותיקה אקסטנסיבית בפני קרקע חשופים.

מראה כללי גן המדרון, 2021

מראה כללי של גן הפסגה, 2021

מראה כללי של החורשה, 2021

מאפיינים: גן המדרון מהווה מדרון טבעי ייחודי המבוסס על שילוב של מסלע טבעי ובנוי. צמחי הגן מתאימים לקו ראשון ושני ומשלבים צמחי חוף ומצוקים. גן המוזיאון וגן הפסגה משלבים צמחייה מקומית עם צמחי נוי מאוקלס אופייני לגנים ופארקים בישראל.

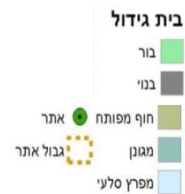
צמחיה: צמחי חוף ובהם אשל מלוח, רותם, אטד, אלת מסטיק וחבצלת החוף. עצי נוי מאוקלמים דוגמת פיקוס, אזורית, וושינגטוניה ועצים ארץ ישראלים כגון זית, לימון אלונים, תמר מצוי.

בעלי חיים: בעלי החיים במקום אופייניים למרחב פתוח עירוני ובהם בעיקר ציפורי שיר, מכרסמים קטנים, חרקים ומיני לטאות. שלושת הגנים מהווים- מרחב קינון סיסים ועטלפי פירות.

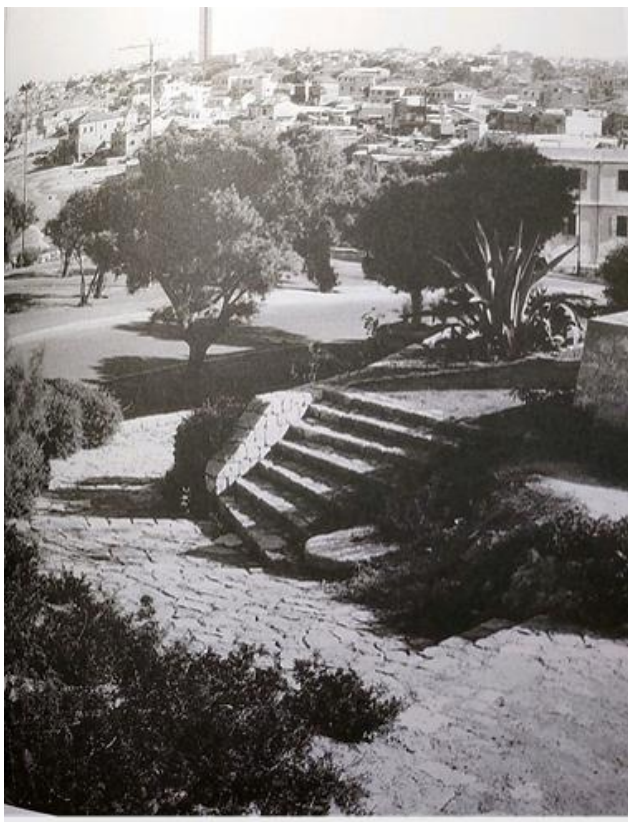

תרשים בתי גידול וערכי טבע. בסקר מודגש רק המפרץ הסלעי ולא אזור הגנים.

מקרא

מתוך סקר טבע עירוני ת"א-יפו, 2012.

גן המדרון, צילום: יוסף ליאור, מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית תל-א-יפו

גן המדרון

גן המדרון, 2014, צילום באדיבות מיכל הלוי בר, רשות העתיקות

תצ"א יפו העתיקה, 2021, מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו

גן בסגנון טבעי המשלב שרידים ארכיאולוגיים והיסטוריים

טבע: עיצוב הגן מדגיש את הטופוגרפיה של מצוק הכורכר בשבילים מתפתלים, שילוב מסלע טבעי ומדרונות מגוונים בצמחייה חופית.

ארכיאולוגיה: מבנה הגן משלב טרסות אבן ושרידי מבנים היסטוריים. בגן נעשה שימוש מרובה באבן מסותתת בשימוש משני (מהריסות מקומיות) בריצופים ובקירות התמך.

"פרט לאלמנט העיקרי, הים עצמו, רוחותיו ומליחותו, שאין לנו שליטה עליו, ואיננו בתכנית", ראיתי לפני קודם כל את גבעות הכורכר והחול, ובהן סלעי ים, כמין גושי זיפזיף, הפזורים בטבעיות חפשית נפלאה. [...] השימוש המקורי באבן גדולה, חפשית, ובקו פחות או יותר חפשי, ליצירת שולי דרכים, מה שאנו קוראים: אבן שפה, או אבן צד, הוא תוצאה של הסתכלות ארוכה בפיזור החפשי של אבנים אלה בטבע. וכך הדבר במסלעות הגדולות ובמדרגות הציקלופיות היוצרות רושם כמו היו כאן מקדמת דנא, כאילו פוזרו תוך משחקו החפשי של הטבע. [...] הטעם וההגיון שהדריך אותי לגבי הקרקע והאבן, הדריכני לגבי הצומח: **צמחי חוף לגן-חוף.** למדתי להכיר את צמחיית החוף המקומית, דאגתי לריבוי במשתלה העירונית, ובתוספת צמחיה מתאימה, נגשתי למלאכה. [...] לדידי, יש לאבן זכות ביטוי עצמאי, כמו לצמח. האבן והצמח שווי זכויות הם, וצריך שתהא הרמוניה והתאמה ביניהם ולא השתלטות האחד על משנהו".

מקור: שיחה של קרוון עם הלל עומר 1955 על גן העצמאות תאור הגן תואם לגן המדרון, שתוכנן על-ידו באותן שנים.

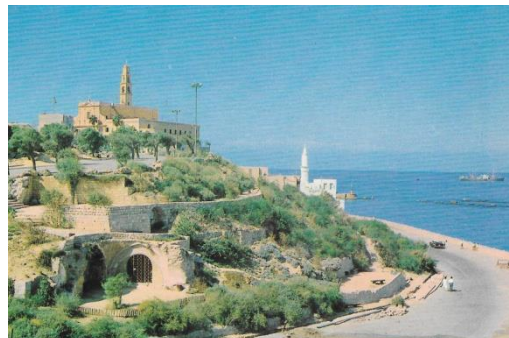
מדרגות וטרסות אבן מסותתת גן המדרון, 2021

קירות ומדרגות אבן לצד חורבות בתים ושרידי קשתות בגן, 2021

חורבות בית מרחץ עתיק בגן ('החמאם הקטן'), 2021

גן המדרון, שנות ה-60, גלוייה באדיבות ישראל דדורי

גן המדרון בשנות ה-60, צילום יוסף ליאור, בתוך: יעל בר-ניר, ס' ומוריה, י' (אוצרות) (2003), ברשות הרבים

תצפית מראש הגן, 2021

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור תכנית כללית

מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

מקטע מתוך תכנית האב ליפו העתיקה - יער
מנדל פרנקל אדריכלים, שנות ה-60. בגן
המדרון משורטטים שבילי גן המדרון והצמחייה
בו בצורה סכמתית.

תצ"א יפו העתיקה, 1967, באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

מקטע מתוך תצ"א יפו העתיקה 1967, מראה את גן המדרון הקיים כפי שתוכנן על ידי
אברהם קרוון ובוצע על ידי מחלקת הגנים של העיר תל אביב-יפו.
תכנית האב משנות ה-60 (משמאל) שמרה על ייעוד הגן, ומתכנן הנוף של התכנית,
הלל עומר שמר באופן מלא על מבנה הגן והצמחייה בו.

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

תכנית 1987

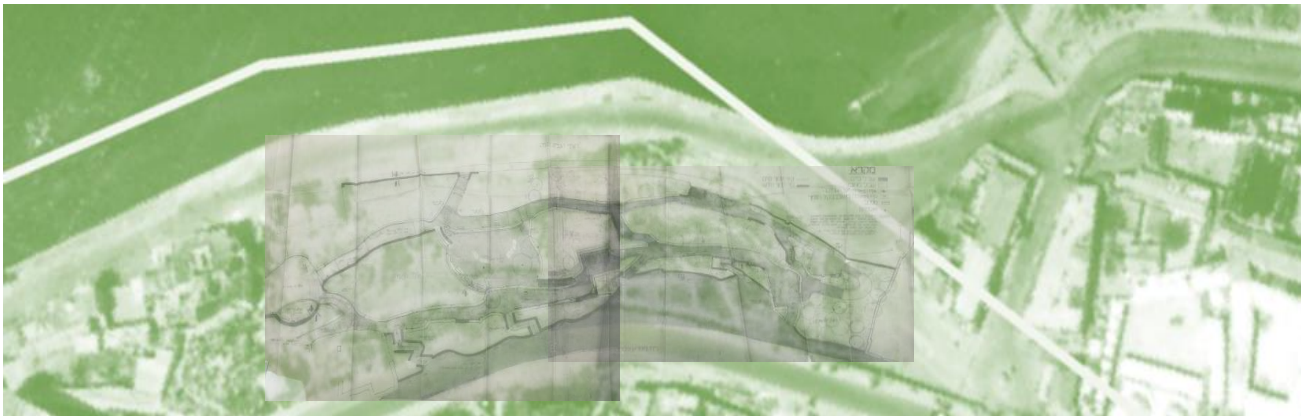

בתכנית משנת 1987 מופיע התכנון המקורי של אברהם קרוון כמצב קיים. קירות קיימים בלבן ושבילים קיימים באפור, העצים לפי קרוון.

בתכנית משנת 1987 ניתן לראות את תוספת הקירות בעיקר בחלק העליון של הגן. תוספת מדרגות ופרטי תאורה כפי המוצג בהמשך.

למטה ניתן לראות את התכנית ע"ג תצ"א משנת 1959.

תכנית כללית לגן המדרון עם סימון הקירות והשבילים הקיימים בגן משנת 1957 לצד שבילים, קירות ומדרגות שתוכננו או חודשו בשנת 1987 על ידי משרד סעדיה מנדל. מתוך: אוסף סעדיה מנדל, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

תצ"א יפו העתיקה משנת 1959, באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - מסלע וטופוגרפיה

בעיצוב הגן נעשה שימוש רב באבני כורכר וחוף מקומיות לצד טרסות, שרידי מבנים עתיקים, קשתות, קירות אבן.

בנוסף לשרידים ארכיאולוגיים והיסטוריים, בגן משולב ריצוף מאבן גיר שנוסף מאוחר יותר והחליף את הרחבות והשבילים שבוצעו במקור מכורכר מהודק.

מבט מחלקו העליון של גן המדרון כלפי מערב סלעי כורכר בראש הגן, 2021

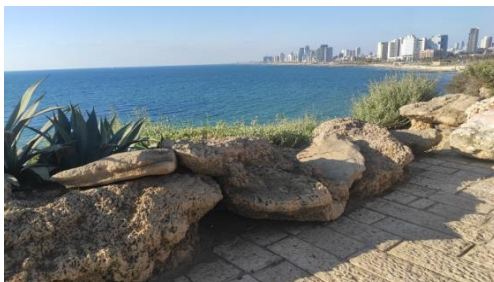
מבט מחלקו העליון של גן המדרון כלפי מערב, שנות ה-60, צילום: יוסף ליאור, מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית תל-א-יפו

חורבות בית אבן וצמחיה חופית, 2021

צמחיה חופית וצמחיית סלעים בין אבני החורבות במדרון, 2021

ריצוף אבן עכשווי החליף את רחבת הכורכר המהודק שבוצעה במקור, סלעי הכורכר הטבעיים הונחו במקום כחלק מעיצוב הגן בשנות ה-50, צילום 2021

קירות גן המשלבים שרידי מבנים עתיקים, שביל בגן המדרון, 2021

גן המדרון – המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

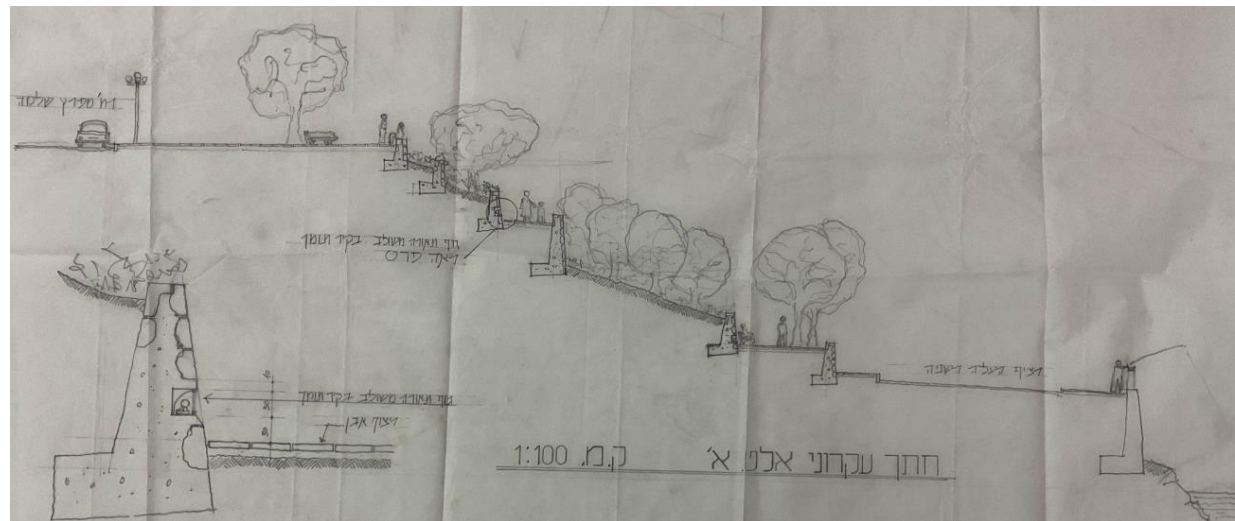
מרכיבי התכנון - מסלע וטופוגרפיה

הגן נטוע על מדרון תלול של רכס הכורכר וכן על גבי שרידי מבנים. הפרש הגבהים בין תחתית הגן לראשו כ-15 מ' (תכנית סעדיה מנדל).

הפרשי הגבהים כיום מבוססים על קירות מבנים עתיקים, מחשופי סלע כורכר טבעיים, קירות ומסלעות שתוכננו על ידי קריון עם פתיחת הגן.

מבט מרציף העלייה השנייה אל מדרון הגן, מדרון המשלב קירות, הריסות מבנים עתיקים וסלעי כורכר, 2021

חתך עקרוני של גן המדרון, כחלק מתכניות כללית לגן, 1987, מתוך: אוסף סעדיה מנדל, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

מבט דומה מחלקו העליון של גן המדרון כלפי מערב, שיחי חוף ים מלוח ואטד, 2021

מלוח, אגבה ועצי אשל בגן המדרון, שנות ה-60, צילום: יוסף ליאור מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית ת"א-יפו

עצי אשל, שיחי אטד ואגבה מותאמים לקו ראשון של החוף, 2021

צמחיה חופית וצמחיית סלעים בין אבני החורבות במדרון, 2021

עצי תאנה בתחתית הגן, 2021

דקלי וושינגטוניה ואשלים ברחבה התחתונה ברח' רוסלאן, 2021

צמחיית הגן, מקומית ומאוקלמת, מותאמת ברובה למדרון הפונה לקו ראשון של החוף, לרוחות, רסס, מליחות וקרקע כורכר.

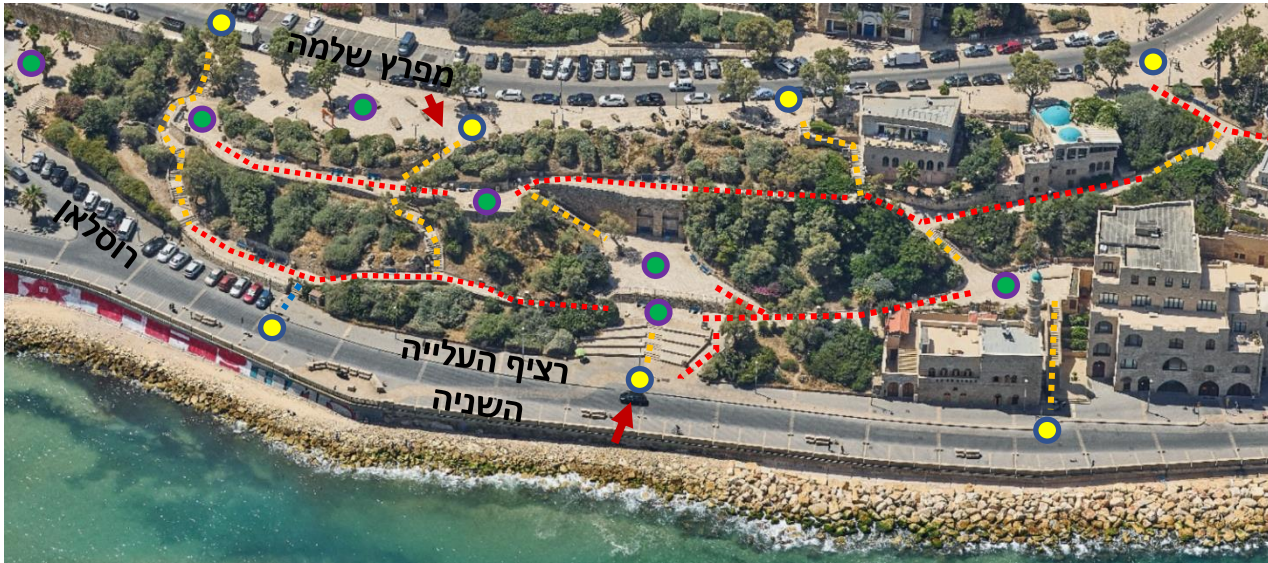
שיחים בולטים בגן: מלוח, אלת מסטיק, אטד, אגבה, עופרית הכף, עץ השמן ושיחי אברהם.

עצים בולטים בגן: אשל, תאנה ודקל וושינגטוניה.

צמחיית קירות ומצוקים: בין אבני החורבות וקירות התמך סוגים שונים של צמחי סלעים וקירות, עשבונים וחזזיות.

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה

תצ"א גן המדרון, 2020, מתוך: אתר Simplex

תצלום פנורמי של גן המדרון מכיוון רציף העלייה השנייה, 2021

כניסות:

לגן ארבע כניסות מטיילת רחוב מפרץ שלמה במפלס העליון, ושלוש כניסות מטיילת רציף העלייה השנייה במפלס התחתון.

הכניסות המרכזיות לגן ממוקמות יחסית במרכזו ומעוצבות כחלק מרחבות המשמשות גם לתצפית, התאספות, שהיה ומעבר.

שבילים:

שבילי הגן מעוצבים בהתאמה למדרון ומאפשרים תנועה מתונה ומתפתלת בין שלושה מפלסי גן עיקריים. בנוסף שני גרמי מדרגות תלולים מאפשרים חציה ישירה בין המפלס העליון של הגן למפלס התחתון.

חווית הטיול בגן מודגשת על ידי רחבות שהייה ותצפית לצד שרידי מבנים היסטוריים, פינות ישיבה מנוחה אינטימיות וריבוי מבטים לנוף.

- רחבות שהייה ותצפית
- כניסות לגן
- שבילים
- מדרגות בין שבילים
- כניסה ראשית לגן

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - שימושים

תצלום א"ג המדרון, 2021, מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו

1 - רחבת כניסה מרכזית מרציף העלייה השנייה.

2 - קשתות על עמודים שהיו פעם חלק ממבנה ושולבו במבנה הגן

3 - דאר אל יהוד (חצר היהודים) - חצר המסמלת את ראשית התחדשות הישוב היהודי ביפו בעת החדשה.

4 - מסעדת אלאדין - מבנה טיפוסי המאפיין את הרקמה המסורתית של מבני העיר העתיקה.

5 - מבנה פרטי חדש שנבנה על יסודות מבנה עתיק ברח' מפרץ שלמה.

6 - רחבת תצפית וכניסה עליונה מטיילת מפרץ שלמה, עם תותחי חוף עות'מאנים מראשית המאה ה-18, שנמצאו בחפירות בנמל יפו.

7 - שרידי קמרונות וחורבות בית מרחץ ('החמאם הקטן'). לוח שיש של עיריית ת"א-יפו משנת פתיחת הגן ב-1957.

8 - אולם אירועים "בית על הים". נמצא בתוך השטח המוגדר כשצ"פ גן המדרון. נבנה על גבי שרידי מתחם היסטורי שהתפתח בהמשך לשווקי שער העיר העתיקה.

9 - סביל שיש עות'מאני עם גג משוחזר. הועתק ממקומו המקורי ממערב לשער העיר העתיקה. נמצא מחוץ לשצ"פ גן המדרון.

6. רחבת הכניסה העליונה, 2021

3. דאר אל יהוד, 2021

2. חלק ממבנה קשתות ששולב בגן בקיר תמך ודופן לרחבה

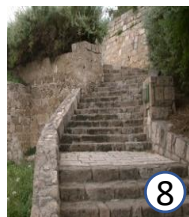

1. רחבת כניסה תחתונה, 2021

* מידע על מבנים ומתחמים מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק ב'), (2008), אמנון בר אור אדריכלים

גן המדרון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

פרטי פיתוח - קירות ומדרגות

1 - מדרגות ישיבה ברחבת כניסה מרכזית.

2 - מדרגות מאבן כורכר מקומית.

3 - קיר מאבן חוף מבוקעות בבנייה ייחודית.

4 - קיר מאבנים בשימוש משני בשילוב שרידי קירות היסטוריים.

5 - קיר מעקה ותמך מאבן גושנית מקומית בשילוב חלוקים.

6 - שילוב חלוקים ושברי חרס כפרט ייחודי בראש קיר.

7 - שילוב חלוקים ושברי חרס צבעוניים כפרט ייחודי במדרגות.

8 - מדרגות מאבן גושנית מסותתת מקומית.

חלוקי נחל צבעוניים מעטרים את הטרסות והמדרגות בגן המדרון, 2021

בשנת 1949 נראה מרחב גן המדרון בעיצומו של תהליך הרס המבנים בחזית הים של יפו.

תצ"א יפו העתיקה משנת 1949, מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א', 2007), אמנון בר אור אדריכלים

בשנת 1959 נראה מרחב גן המדרון בעיצומו של תהליך הפיתוח. חלק מהשבילים כבר נפרצו ובחלקו המזרחי של הגן נראות כבר נטיעות.

תצ"א יפו העתיקה משנת 1959, באדיבות ארכיון עיריית תל"א-יפו

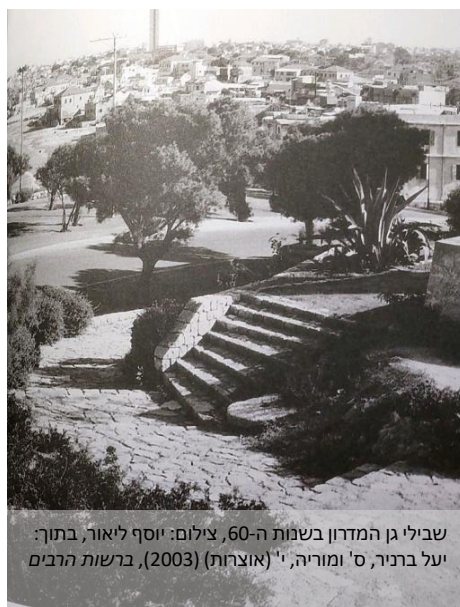
גן המדרון – שינויים לאורך השנים

פרטי פיתוח - רחבות ושבילים

עם הקמת הגן בסוף שנות ה-50 מרבית השבילים והרחבות הוצפו בכורכר מהודק. בשנת 1987 נערכו על ידי משרד מנדל תכניות לפיתוח הגן. התכניות התבססו ושמרו על תכנית השלד של קרוון, תוך הוספת ריצוף אבן גיר במקום כורכר מהודק והוספת קירות, מדרגות ומקטעי שבילים במקומות שנידרש לתמוך את המדרון. התכניות כללה גם הוספת גופי תאורה.

ריצוף רחבות ושבילים באבן גיר, 2021

שבילי גן המדרון בשנות ה-60, צילום: יוסף ליאור, בתוך: יעל ברנר, ס' ומוריה, י' (אוצרות) (2003), ברשות הרבים

צילום שביל בגן משנות ה-60 ומשנת, 2021

* צילומים משנות ה-60 מתעדים בגן שבילים ורחבות מכורכר מהודק בשילוב ריצוף אבן ציקלופית, כנראה שכבות או כורכר מקומי

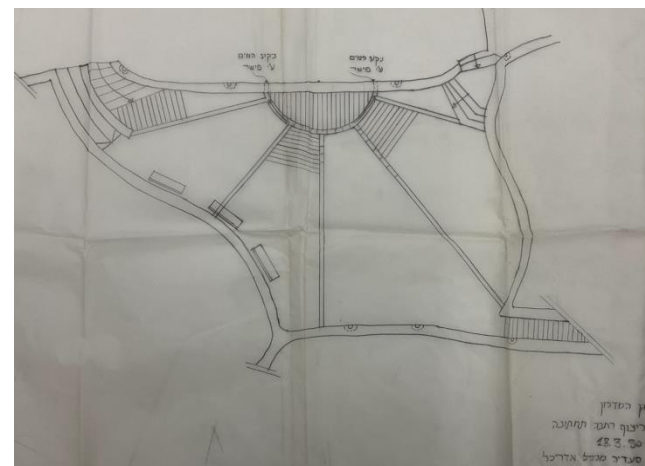
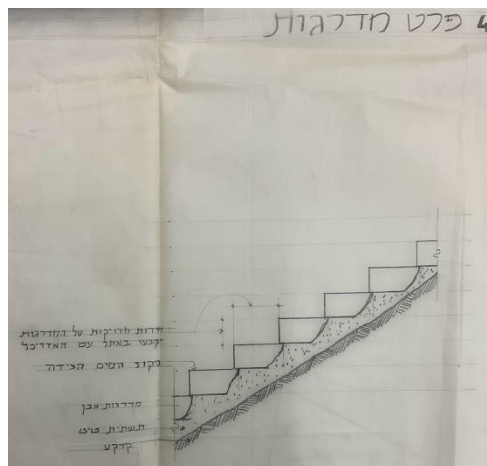
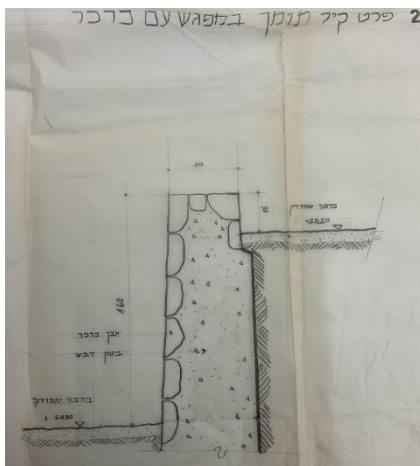
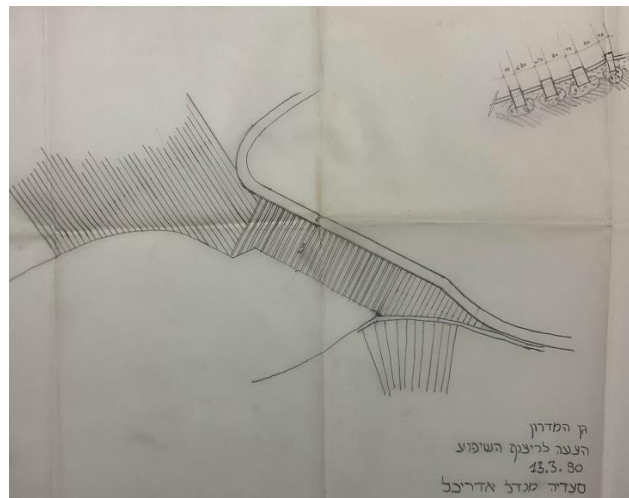
גן המדרון - שינויים לאורך השנים

פרטי פיתוח - פרטי פיתוח

פרטי פיתוח מתוך סט תכנית כללית לגן המדרון ב-1987.

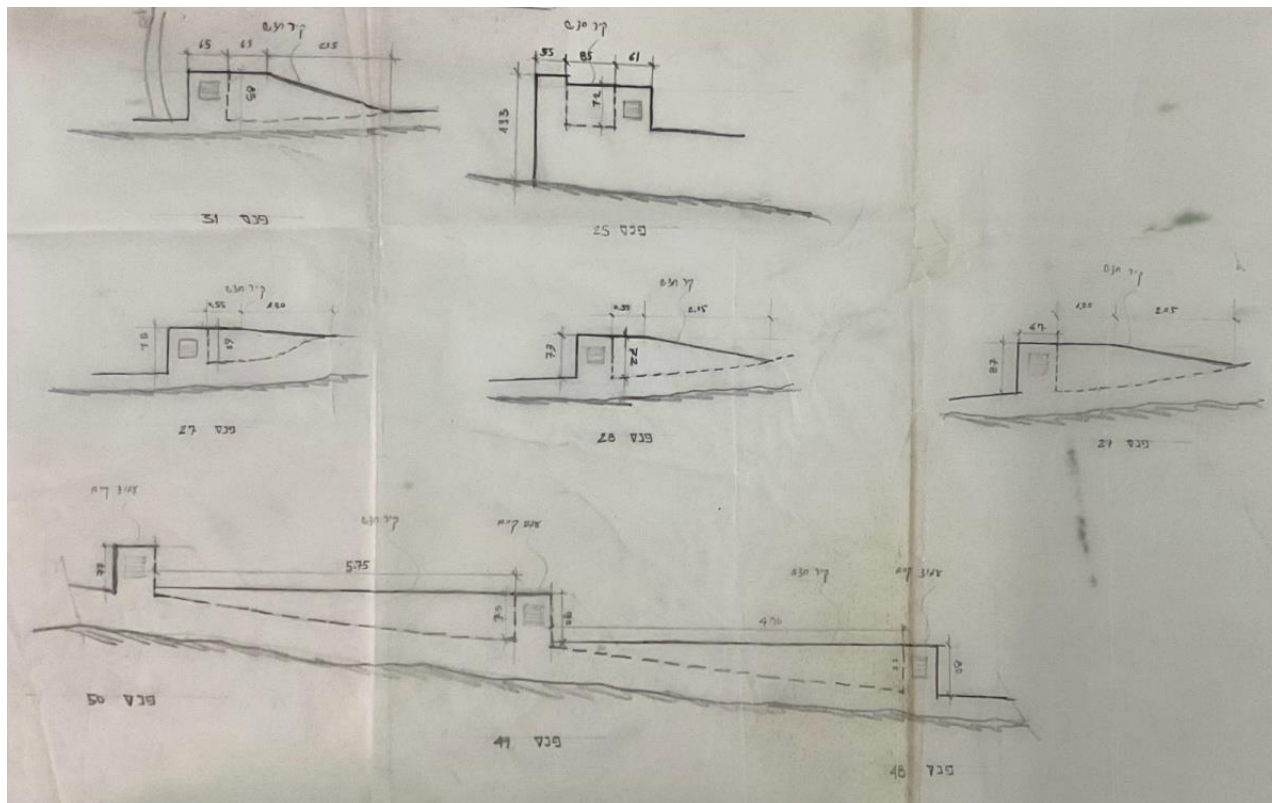
הפרטים תוכנו כהשלמה לפרטי הפיתוח שעוצבו על ידי קרוון בסוף שנות ה-50. בפרטי הקירות ניתן רואים את החיבור לפרט הכורכר המהודק המקורי.

במקטע מהתוכנית הכללית ניתן לראות את דוגמאות הריצוף המוצעות שבוצעו כנראה בשנת 1990 באבן גיר בהירה.

* תכנית גן המדרון מתוך: אוסף סעדיה מגדל ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

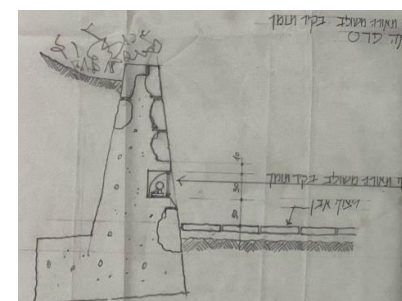
גן המדרון - שינויים לאורך השנים פרטי תאורה

סקיצות לפריסת קירות ומיקום גופי תאורה בקיר, כלות לתכנית כללית לתכנית התאורה של גן המדרון משנת 1987

צילום פרט תאורה בגן המדרון, 2021

פרט תאורה משולב בקיר

* תכנית גן המדרון מתוך: אוסף סעדיה מגדל ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

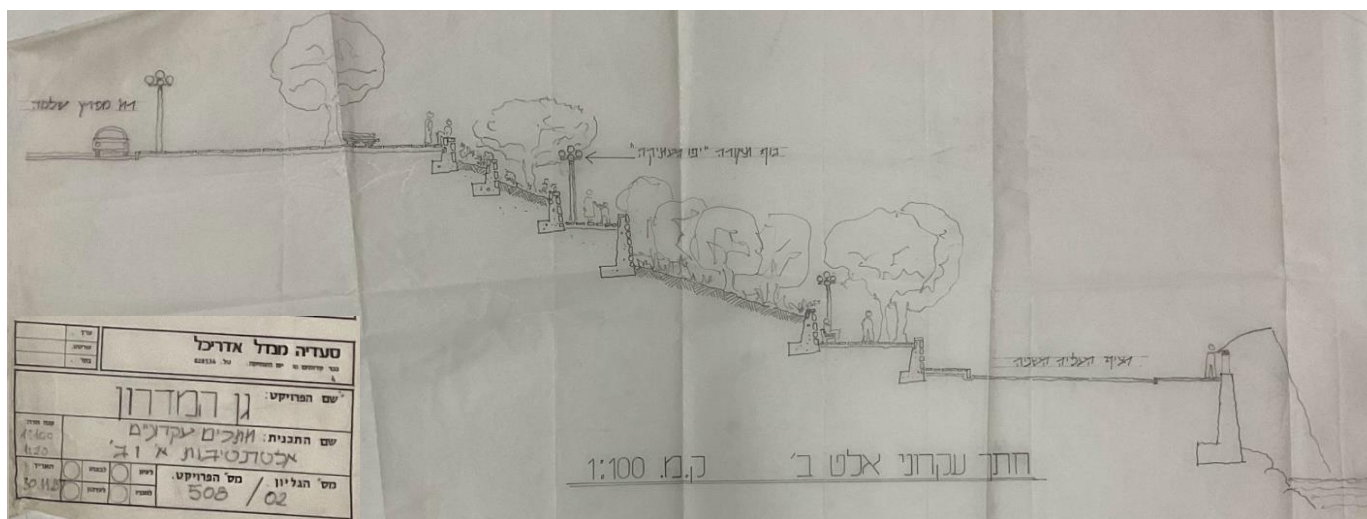
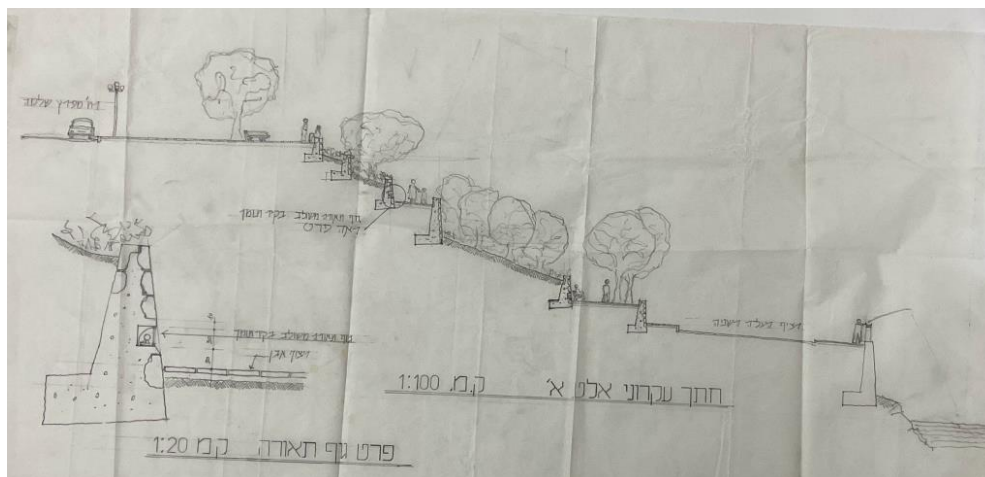
גן המדרון - שינויים לאורך השנים

פרטי תאורה

חלופות בחתכים לתאורה בגן:
חלופה א' גופי תאורה משולבים
בקירות קיימים (בוצעה).

חלופה ב' עמודי תאורה (לא בוצעה).

חלופת התאורה והחתכים הם חלק
מסמך תכנוני משנת 1987 שנערכו
על ידי משרד סעדיה מנדל.

* תכנונית גן המדרון מתוך: אוסף סעדיה מנדל ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גן המדרון - שינויים לאורך השנים

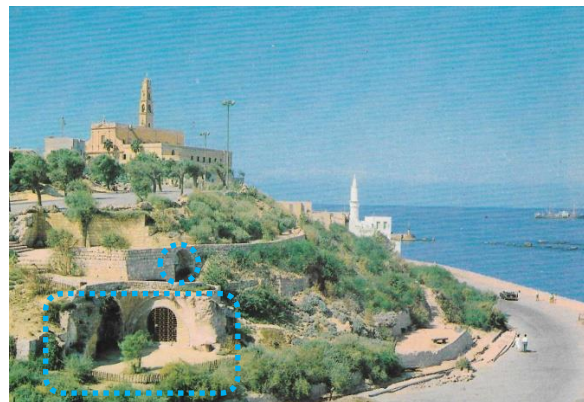
אלמנטים ייחודיים

חורבת בית מרחץ:

במפנה הצפוני של גן המדרון נמצאים שרידי קמרונות וחורבות בית מרחץ ('החמאם הקטן').

בגלויית הגן משנות ה-60 ניתן לראות כי עם פתיחת הגן היה המתחם מגודר, ומגונן, כחלק מהגן. כיום הקמרונות אטומים הרחבה והכניסה לחמאם מוזנחים.

בתוך אחד הקמרונות קבעה העירייה לוח שיש בשנת פתיחת הגן ב-1957. בשנת 2022 לוח השיש מקושקש ואזור חורבת בית המרחץ מוזנח ואינו נגיש.

גן המדרון, שנות ה-60, גליה באדיבות ישראל דורי

לוח שיש שנקבע על ידי עיריית תל-אביב יפו בשנת פתיחת הגן, 1957, צילום נוסף 2021

שרידי קמרונות וחורבות בית מרחץ ('החמאם הקטן'), 2021

* תמונות וזיהוי השרידים כחמאם מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק ב', 2008). אמנון בר אור אדריכלים.

גן המוזיאון

גן המוזיאון, 2021

תצ"א יפו העתיקה, 2021. מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו

גן המוזיאון

סגנון

גן אקסטנסיבי, חורשה, מדשאות ומבנים היסטוריים

בשנות ה-50 מחלקת הגינון בראשות אברהם קרוון נטעה במקום חורשה וסללה שבילי כורכר.

בשנות ה-60 תיכנן הלל עומר את גן המוזיאון, כחלק ממכלול הגנים הציבוריים ביפו העתיקה בתכנית מנדל יער ופרנקל.

כיום נמצאים במקום חורשת עצים וותיקה על גבי קרקע חשופה, שטחי מדשאה, ערוגות שיחים, קירות תמר ושבילים מרצפים.

בחורשה ובשוליה שרידי מבנים ואלמנטים היסטוריים מאבן מסותתת.

עצי החורשה נטועים בקבוצות וכבודדים על פני המדרון המתון.

רח' מפרץ שלמה. מימין – קצה חורשת החמאם.
צילום: וינסטיין ברנד, 1964. מתוך: פרויקט רשת ארכיוני ישראל (רא"י).

צילומים מחורשת החמאם, 2021

גן המוזיאון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה, קרקע וצמחיה

טופוגרפיה:

החורשה נטועה על מדרון משופע מכיוון גן הפסגה אל רחוב מפרץ שלמה. הפרש הגבהים בחורשה כעשרה מטר.

קרקע:

רוב שטח החורשה הוא קרקע חמרה חולית.

צמחיה:

צמחיית החורשה מורכבת ברובה ממינים מקומיים ומאוקלמים המותאמים לסביבת גידול חופית. עצי החורשה נטועים בקבוצות או מפוזרים על פני השטח. בשולי החורשה ולאורך השבילים נטועים קבוצות של שיחים.

- עצים: בחלק התחתון של החורשה קבוצות עצי אלון, אשל, דקל וושינגטוניה ואזדרכת, וכן חרוב גדול ובודד. במעלה החורשה קבוצות עצי אשל, תמר וזית ועץ פיקוס בודד.
- שיחים בולטים בחורשה: שיחי הרדוף, אלת המסטיק, אטדים ואגבות נמצאים במעלה החורשה, בקרבת מבנה החמאם וגן הפסגה.
- מדשאה: בחלק התחתון של החורשה.

עצי אשל ואזדרכת במדשאה התחתונה סמוך לרח' מפרץ שלמה 2021

עץ חרוב בודד בין האלונים בשטח קרקע חשוף במרכז החורשה 2021

קבוצת אשלים במדשאה מול חצר תיאטרון יפו 2021

מעלה החורשה סמוך לגן הפסגה עם תכנית קרקע, עצי אשל ושיחים 2021

עצי זית ואשל לצד שביל אבן גיר מסותתת 2021

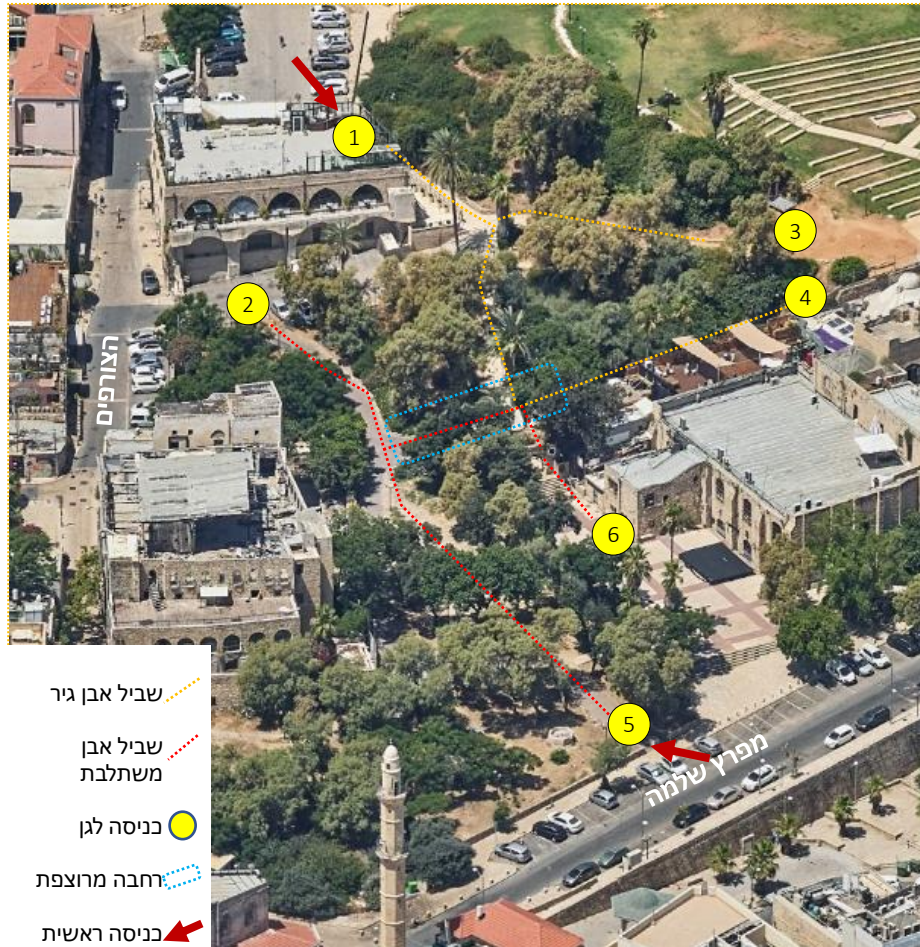
אגבות ועצי אלון בשטח קרקע חשוף לצד רחבת אבן משתלבת 2021

גן המוזיאון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה כניסות ושבילים

תנועה: גן המוזיאון משמש בעיקר למעבר אל גן הפסגה ולאזורים נוספים בגבעה.
כניסות: לחורשה כניסות רבות: מגן הפסגה, רח' מפרץ שלמה, רחבת תיאטרון יפו ורח' הצורפים.

שבילים ורחבות: שבילי הגן הם בעיצוב מינימלי באבן גיר ובריצוף משתלבות. במרכז החורשה רחבה מרוצפת אבן משתלבת המהווה מרכז וצומת לרוב השבילים. שני גרמי מדרגות אבן גיר מסותתת מלווים את הירידה מגן הפסגה למתחם החמאם ותיאטרון יפו.

תצ"א גן המוזיאון 2020 מתוך אתר Simplex

צילומים מגן המוזיאון. 2021.

גן המוזיאון - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - שימושים

תצ"א גן המוזיאון 2021. מתוך GIS עיריית ת"א-יפו

- 1 - תיאטרון יפו ומוזיאון לעתיקות יפו במבנה בית הסראייה הישן.
- 2 - מתחם החמאם - אולם אירועים השוכן במבנה החמאם העתיק.
- 3 - חניית ציבוריות. חלק מהשטח המוגדר כחניה בצפון החורשה מפותח בפועל כשצ"פ.
- 4 - שרידי קמרונות במבנה הניצב בלב החורשה, בצמוד למתחם החמאם. משמש כשער המקשר בין רחבת התיאטרון והחורשה.
- 5 - מעברים המקשרים בין החורשה לגן הפסגה.
- 6 - שרידי סביל עות'מאני שהובא למקום.
- 7 - קומפלקס מבנים היסטוריים מהתקופה הצלבנית ועד המאה ה-20. בתחתית המתחם נמצאו בחפירות שרידים מתקופות קדומות של התל.
- שימש כמבנה מחסנים, מבנה מגורים ובית חרושת לסבון. שנים האחרונות שימש כמועדון, מסעדה, סטודיו ועוד. כיום רוב המתחם אינו בשימוש.
- 8 - מבנה אבן בין שתי קומות. בסיסו המקורי בנוי קמרונות ועל גביו תוספות בניה חדשות. המבנה שימש בעבר כמועדון ואולם אירועים. כיום אינו בשימוש.
- 9 - מיקום צריח מסגד שעמד במקום עד שנת 1988 וקרס בשל הזנחה

*מידע על מבנים ומתחמים מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק ב', 2008). אמנון בר אור אדריכלים.

גן המוזיאון - חורשת החמאם

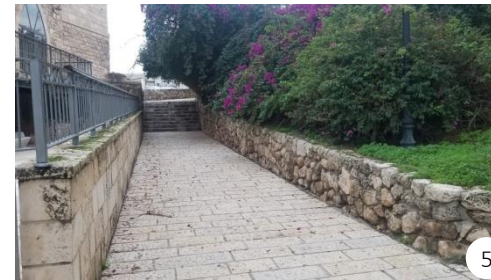
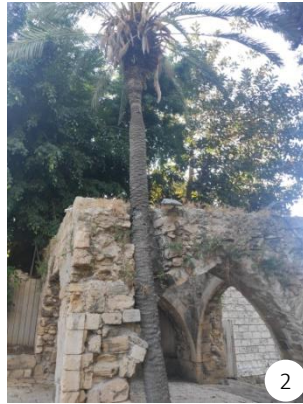
מרכיבי התכנון - שפה עיצובית, פרטים ואלמנטים ייחודיים

שפה עיצובית

- פרטי הפיתוח בחורשה מתאפיינים בשימוש באבני כורכר וגיר גושניות, לקט או מסותתות. מלבד הריצוף שחודש לאחרונה באבני גיר מסותתות, נראה כי הקירות ותיחום הערוגות נעשו בסוף שנות ה-50 ושנות ה-60. בנוסף בדומה לגנים רבים באזור, בחורשה שבילים ורחבות מריצוף אבן משתלבת.

פרטים ואלמנטים ייחודיים

1. שרידי סביל עותמני.
2. מבנה קמרונות משוקם משולב כשריד בגן וכשער בין מתחם התיאטרון לחורשה.
3. קירות תמך נמוכים ומעצור רכב מאבן גושנית מסותתת.
4. מסלעה בדופן החורשה והשביל לאורך החמאם. השביל הרחב משמש גם כרחבה למסעדת החמאם.
5. קיר המשלב אבנים מסותתות עם אבני לקט מקומיות.
6. אבני כורכר מסותתות לתיחום ערוגות ושבילים.
7. ריצוף אבן גיר מאוחר המשכי לריצוף מחודש בגן המדרון והפסגה.

צילומים מגן המוזיאון, 2021

גן המוזיאון - שינויים לאורך השנים

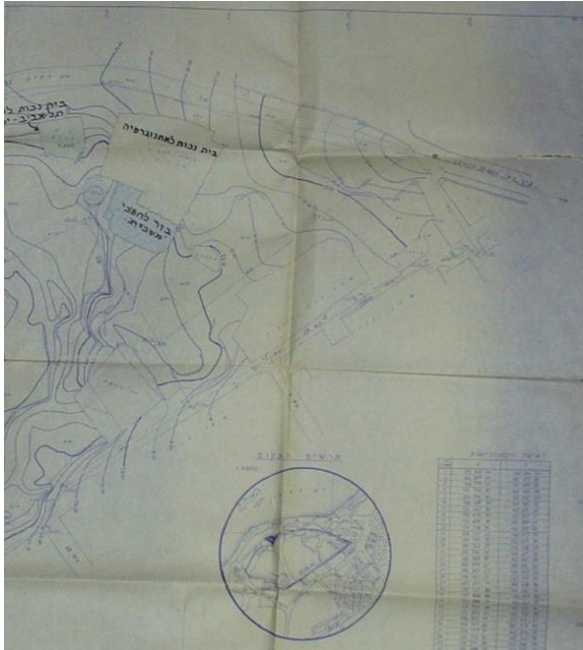
בתצ"א משנת 1949 נראה כל אזור גן המוזיאון בנוי בצפיפות

עשור מאוחר יותר (1959) בשטח מופיעים מבנים ספורים ונראה שחלקו נטוע.

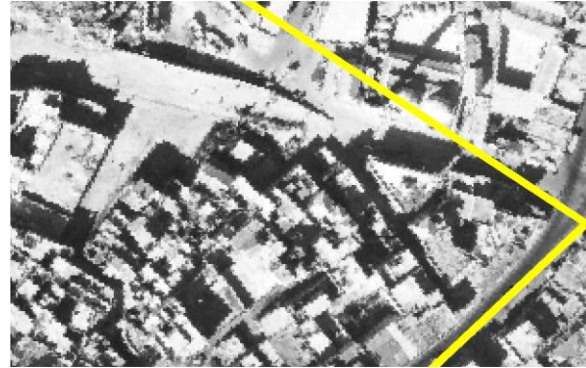
תכנית המדידה שהוכנה בשנות ה-50 (משמאל) מתעדת בכותרת התכנית את ייעוד השטח לגן ציבורי ואת הטופוגרפיה של השטח לפני הנטיעות והפיתוח שהחלו במקום בסוף שנות ה-50.

בתכנית מסומנים המבנים המרכזיים שקיימים גם היום ובהם מופיע ייעוד המוזיאון עם חנות "באזאר לדברי משכית" (במקום בו נמצאת מסעדת החמאם כיום).

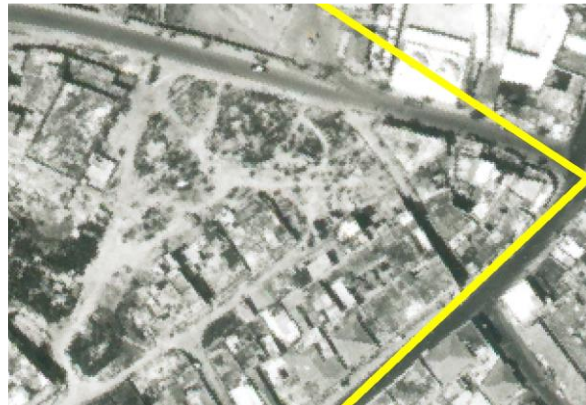
במבנה המסגד שהתמוטט בסוף שנות ה-80 מופיע ייעוד מוזיאון לעתיקות יפו.

קטע מתוך מפה טופוגרפית משנות ה-50 המציגה את שטחי החפירות של יעקב קפלן באזור גן הפסגה וגן המוזיאון לפני הנטיעה. מקור ארכיון עיריית ת"א-יפו. מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק ב', 2008). אמנון בר אור אדריכלים.

תצ"א יפו העתיקה משנת 1949
מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א', 2007). אמנון בר אור אדריכלים

תצ"א יפו העתיקה משנת 1959. באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

גן המוזיאון - שינויים לאורך השנים

בתצ"א משנת 1967 נראית החורשה המפותחת.

בתצ"א משנת 1978 נראית רחבת המוזיאון המרוצפת.

משמאל, הגן בתכנון הלל עומר כפי המופיע בתכנית יער, מנדל, פרנקל משנות ה-60.

מקטע מתוך תכנית האב ליפו העתיקה – יער מנדל פרנקל אדריכלים, שנות ה-60. תכנית גן המוזיאון הוכנה על ידי הלל עומר. בתכנית מופיעים שבילים ורחבות מבנה הקשתות והמדשאות. התכנית מבוססת על עצי החורשה שניטעו בשנות ה-50.

מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

תצ"א יפו העתיקה, 1967. באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

תצ"א יפו העתיקה, 1978. באדיבות ארכיון עיריית ת"א-יפו

מבט מגן הפסגה לתל אביב. שנות ה-70. צילום: יוסף ליאור. מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית תל-א-יפו.

גן הפסגה

גן הפסגה. 2021

תצ"א יפו העתיקה, 2021. מתוך: GIS עיריית ת"א-יפו.

גן הפסגה

סגנון

למרות גדלו הקטן יחסית, כ-25 דונם, הגן מתפקד כגן עירוני ובאטרקציה תיירותית לאומית ובין לאומית. הגן עוצב לתצפית טיול ואירועי תרבות.

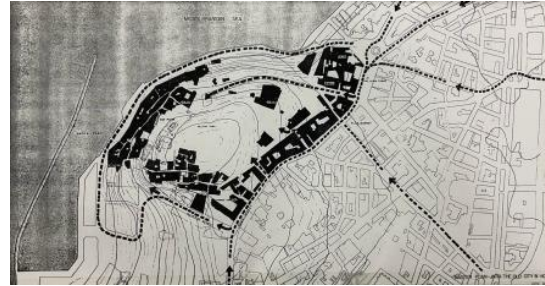
עיצוב הגן משלב סגנון פסטורלי עם גן ארכיאולוגי.

סגנון פסטורלי: מדשאות נרחבות, שיחים ועצים בקבוצות ובודדים. שבילים מתפתלים עם ספסלים ופינות שהייה עם מבטים שונים לנוף. שילוב חורבות ומנומנטים.

גן ארכיאולוגי: הגן מוגדר כאתר ארכיאולוגי. מתחם חפירות "שער רעמסס" מוצג כמוקד חפירות תיירותי פעיל.

מרחב תרבותי: הגן משמש למגוון מפגשים ואינטראקציות במופעים ובמרחבים המיועדים לשהייה ופיקניק. בגן משולבים אלמנטים תיירותיים כמו שלטי הסבר, גשר עץ גבוה ובמת תצפית.

אומנות במרחב: בגן משולבים פסלים ועבודות אומנות כחלק מהמרחב האומנותי של יפו העתיקה.

מיקום הגן וייחודו הופכים אותו לגן עירוני, מטרופוליני ומוקד תיירות לאומי ובין לאומי.

תכנית אב ליפו העתיקה יער אדריכלים, שנות ה-60. מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

גשר המשאלות ובניית סנט פטרוס בגן הפסגה. 2021

מדשאה רחבה במתחם התיאטרון המשקיף על תל-אביב. 2021

"את השטח רחב הידיים שבפסגת הגבעה, שהיה חרב לחלוטין, הגדרנו כפארק – פארק הפסגה – שתוכנן על ידי חברנו, אדריכל הנוף הלל עומר (המשורר והסופר ע. הלל). הלל אהב את הקווים החופשיים – הלא ישרים – של החורבות. הוא בנה קירות וגרמי מדרגות מתפתלים במעלה הגבעה – הכל מאבן החול המקומית – ונטע צמחיית חירבה מקומית. רק את המדרון הצפוני המשקיף על תל אביב כיסה בדשא ויצר תיאטרון כאילו טבעי.

את פסגת הגבעה הגביה באופן מלאכותי בחמישה מטרים ויצר מצפה מדהים על העיר החדשה שמצפון ונקודת ציון חדשה בנוף העיר. עבודתו של ע. הלל ושל הצוות שלנו נטמעה בנוף העירוני ובתודעה הציבורית כמשהו טבעי שהיה שם מאז ומעולם, כמו זמר – עם שאיש לא זוכר מי הלחינו."

(מתוך: יער, י' (2016). החיים והארכיטקטורה. עמ' 83.)

"גן אברהם (אברשה)". שלט אבן בראש המצפה המוגבה מעל הגבעה. 2021

מבט מגן הפסגה לתל אביב. שנות ה-70. צילום: יוסף ליאור. מתוך: אוסף יוסף ליאור, ארכיון עיריית ת"א-יפו.

אגבות ושיחי לנטנה לצד ספסלי אבן במרכז הגן. 2021

גן הפסגה – המרחב כפי שתוכנן במקור

תכנית כללית שנות ה-60

תכנית האב הראשונה למכלול המרחבים הפתוחים ביפו העתיקה בתכנון יער, מנדל, פרנקל.

בחלופה זו, (שלא בוצעה) גן הפסגה נושק לכיכר קדומים ואיננו מופרד על ידי כביש. שני רחובות ללא מוצא קוטעים את תנועת הרכב משני עברי הגן. גם גן הפסגה וגן המוזיאון מהווים יחידה אחת.

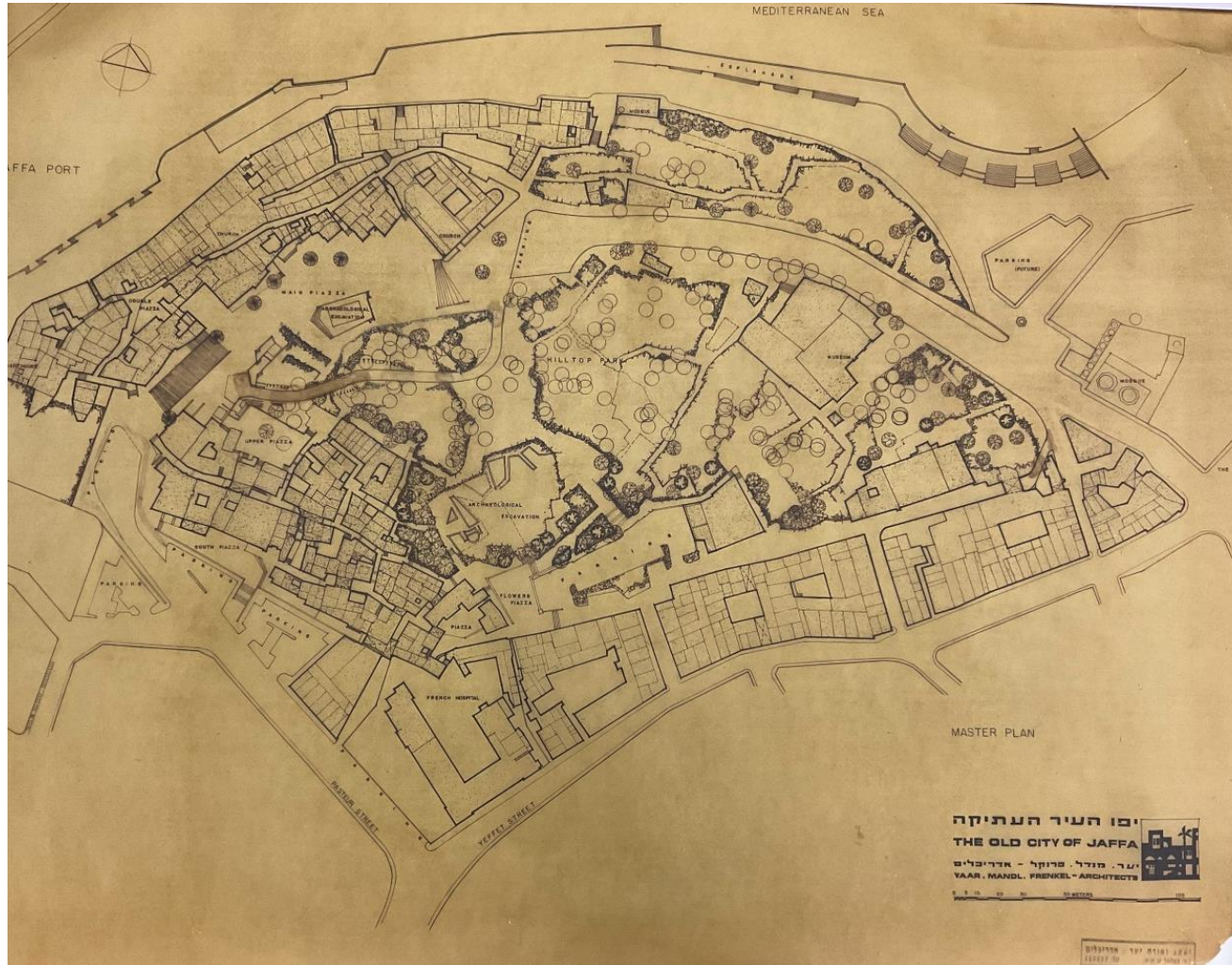
תכנית האב למכלול המרחבים הפתוחים ביפו העתיקה. עומר, מנדל, יער שנות ה-60. מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גן הפסגה – המרחב כפי שתוכנן במקור

תכנית כללית, חלופה נוספת שנות ה-60

חלופה נוספת מתווה שביל הולכי רגל בין שני צידי כיכר קדומים.

בחלופה מאוחרת יותר שמומשה, הפך השביל לכביש. (ראה מטה)

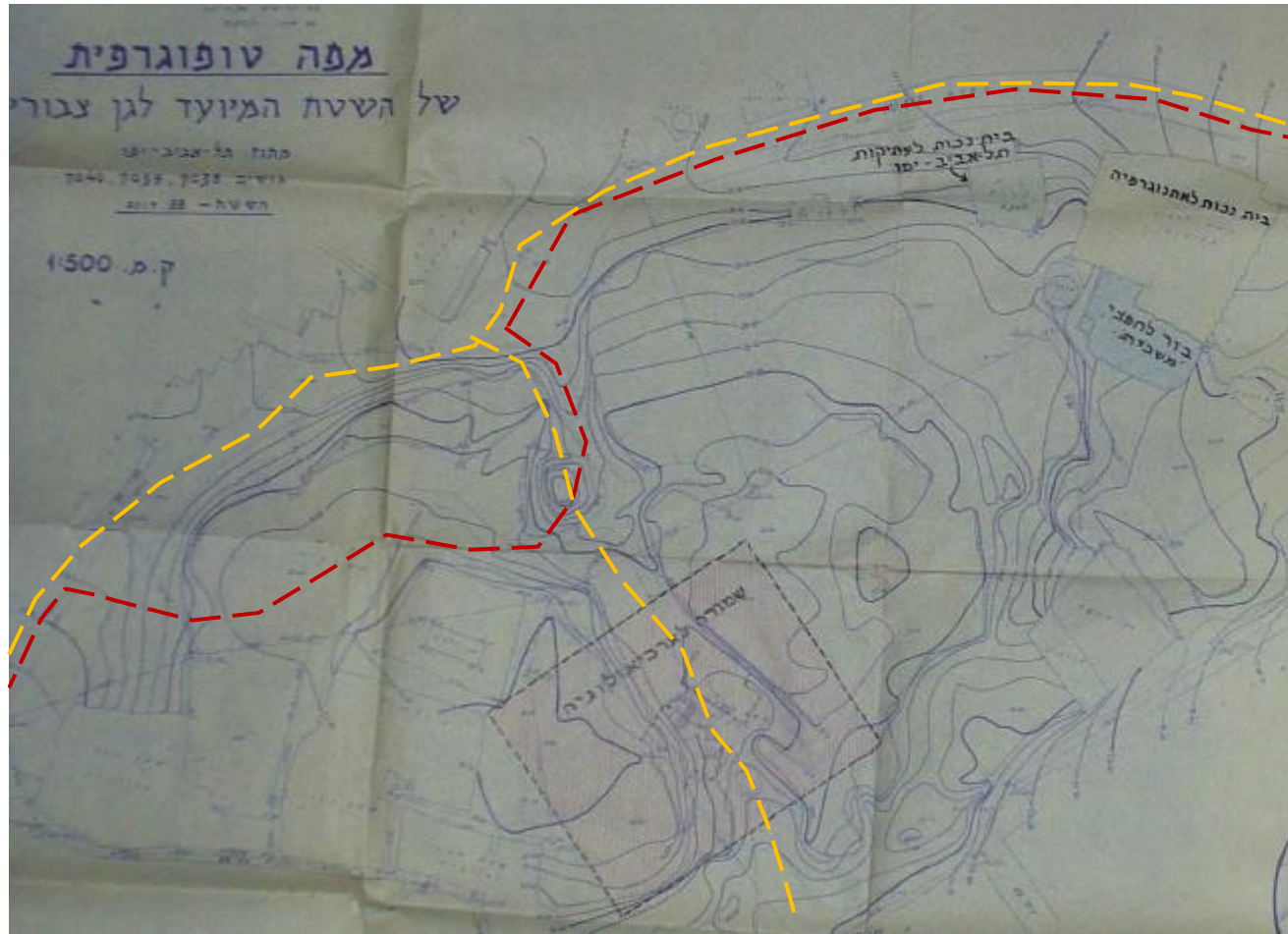

תכנית תוואי עם גבהים מתוכננים לדרך עוקפת כיכר קדומים, 1967, יער, מנדל מתוך: תיק גן הפסגה, ארכיון אגף שפ"ע עיריית ת"א-יפו.

תכנית האב למכלול המרחבים הפתוחים ביפו העתיקה. עומר, מנדל, יער שנות ה-60. מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גן הפסגה – המרחב כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה ומבנה

מקטע מתוך מפה טופוגרפית משנות ה-50 המציגה את שטחי החפירות של יעקב קפלן באזור גן הפסגה, גן המוזיאון לפני הנטיעה, וסלילת כביש עוקף כיכר קדומים. מקור ארכיון עיריית ת"א-יפו. מתוך: "תב"ע יפו העתיקה (חלק ב', 2008). אמנון בר אור אדריכלים.

הטופוגרפיה הקיימת כיום בגן מתבססת:

1. על הטופוגרפיה של הרכס עליו נבנתה יפו העתיקה.
2. ציר העוגן שנפרץ בימי המנדט הבריטי.
3. גבהי הגן הנוכחיים הם תוצר של העיצוב המורפולוגי מחודש של האזור כחלק מתכנית האב של יפו העתיקה.
4. מתכנני המרחב עומר, מנדל יער ופרנקל שינו את התוואי הקודם של דרך העוגן כשתכננו את כיכר קדומים וגן הפסגה כרצף של מרחבים פתוחים. על פי תכנית זו רחוב שקוע בטופוגרפיה שבין המרחבים עוקף את כיכר קדומים ומעליו מקשר גשר להלכי רגל. תוואי דרך העוגן המזרחי שעבר בגן מולא בקרקע ובמקומו תוכננה התצפית ושביל מרכזי להולכי רגל. שטח כיכר קדומים בוצע קודם לכביש ולקישור לגן הפסגה.

--- תוואי דרך העוגן המנדטורית שחצתה את השטח הבנוי
--- תוואי דרך העוגן המנדטורית שחצתה את השטח הבנוי

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה

בתכנית המדידה מופיעה החורשה שנטעה על ידי קרוון בשוליים המזרחיים של גן הפסגה.

קטעים מתכנית מדידה 1969 לאזור יפו העתיקה. מתוך: אוסף יער אדיכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - טופוגרפיה קרקע ומסלע

הטופוגרפיה: בגן הפסגה עוצבה כחלק מתכנון הגן כגבעה אשר בראשה הגבהה של כ-5 מ' לצורך תצפית. מרבית הפרשי הגובה נפתרו בקירות אבן נמוכים, או במסלעות, להוציא את אזור המעבר לכיכר קדומים בו הרחוב שקוע ושולי הגן הופכים לקירות תמך גבוהים.

עיצוב בעזרת טופוגרפיה: בתכנון הגן הלל עומר השתמש בטופוגרפיה כעיקרון מרכזי בתכנון הגן. עיקרון זה בא לידי ביטוי בעיצוב גבעת התצפית, האמפי הפתוח, מדרון הדשא והשיפועים התלולים באזור המעבר בין הגן לכיכר קדומים.

קרקע: בשטח הגן קרקע חמרה חולית מקומית או מיובאת מהאזור.

מסלע: המסלע המקומי הוא סלע הכורכר אם כי בגן לא קיימים מחשוף סלע טבעי. בדומה למרחב גן המדרון, השבילים, אבני הסף והטרסות במרחב גן הפסגה משלבים סלעי חוף וכורכר, אבני חורבות וטרסות עתיקות, מסלעות גיר, וריצוף אבן גיר מסותתת.

קירות תמך נמוכים כפתרון למיתון הפרשי מפלים, משולבים באלמנטים של הגן כגון ערוגות, קירי ישיבה, מעקות ועוד. 2021.

מדשאה בשיפוע כחלק מהנוף הרך של הגבעה. 2021

קיר תמך נמוך מגשר בין מפלסי השביל המשתנים לגבעת הדשא. 2021

מדרון בשיפוע חזק עם קירות תמך כפתרון להפרש גבהים בין הגן, הגשר והרחוב ההיקפי. 2021

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - ריצופים ומדרגות

ריצוף הגן, אבן גיר בהנחה דמוית לבנים, מבטא את שפת הפיתוח של יפו העתיקה הסמטאות, הכיכרות והגנים.

הריצוף תוכנן ככל הנראה על ידי עומר, מנדל יער ופרנקל ובוצע בכל מרחבי יפו העתיקה.

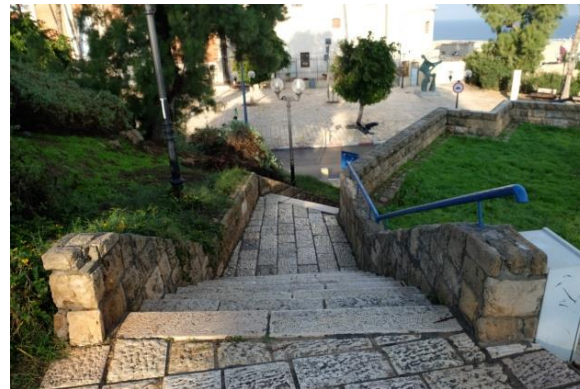
המדרגות בגן עשויות מאבן גיר גושנית מסותתת. בדומה לריצופים המדרגות מאפיינות את כל המרחבים הפתוחים באזור.

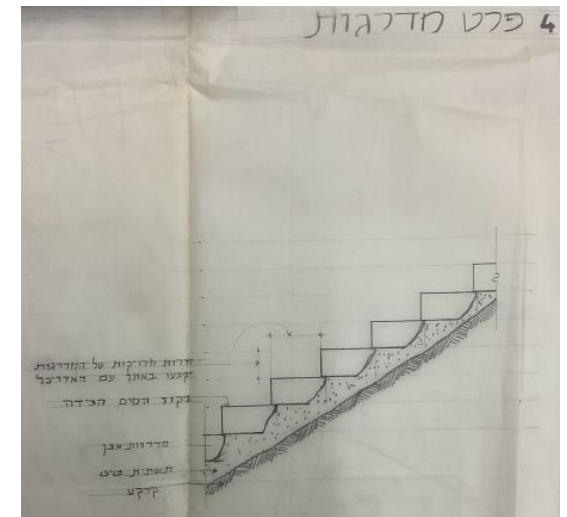
אלמנט ייחודי בריצוף - פסיפס כיכר המזלות. 2021

ריצוף אריחי אבן גיר בהנחת לבנים. 2021

ריצוף אריחי אבן גיר ומדרגות גושנית. 2021

פרט מדרגות מתוך תכנית גן המדרון 1987
מתוך: אוסף סעדיה מנדל, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - קירות ומסלעות

בגן משולבים קירות מסוגים שונים: כורכר מסותת, גושני ומסלעות. חומרי הגלם לקירות הם מקומיים ונלקחו כנראה משרידי מבנים היסטוריים במקום.

מלבד תפקידם לתמיכת קרקע הלל עומר השתמש בקירות כאלמנטים המשלבים ישיבה, ערוגות, מעקות. שפת עיצוב הקירות בגן ייחודית ומאופיינת בגיאומטריה חופשית, לא רגולרית

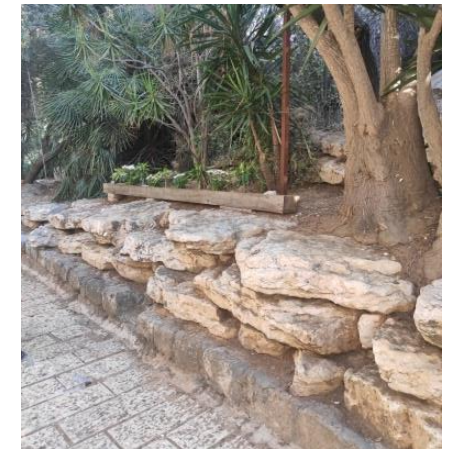
שילוב שרידי קירות ומבנים היסטוריים כחלק מהגן

קיר אבני כורכר מסותתות

קירות מאבני כורכר, מסותתות או גושניות כנראה בשימוש משני ממבנים היסטוריים. קירות רבים בגן מהווים אלמנט ישיבה או ערוגה.

מסלעות מאבני כורכר, אבן חופית ואבני גיר

צילומים מגן הפסגה 2021

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - צמחיה

סגנון הצמחיה: בהתאם לסגנון הפסטורלי, צמחיית הגן כוללת שטחי מדשאות, עצים בקבוצות וכבודדים וכן מקבצי שיחים. עיצוב הצמחיה מדגיש עקרונות של קומפוזיציה, טקסטורות וגוונים ומשתמש במגוון צמחים מאוקלמים ומקומיים

חלל ומבטים: עיצוב הצמחיה משרת את הגדרת חללי הגן והמבטים לנוף.

הגן המקומי: הצמחיה כוללת סוקולנטים ומינים המותאמים לאזור החוף, בשילוב צמחי נוי מאוקלמים ועצי פרי האופייניים לתרבות המקומית. כל אלו מחזקים את הדימוי של הגן המקומי.

עצים בולטים: תמר, דקל וושינגטוניה, זית, תאנה, אשל, פיקוס, ברוש, תות, ולימון.

שיחים בולטים: מלוח, אלת המסטיק אגבה, יוקה, הרדוף, לנטנה ססגונית.

מרחב חברתי שימושי: המדשאות יוצרות שני מתחמי פעילות פתוחים מרכזיים לשהייה ופיקניק – מתחם התיאטרון ומתחם "שער רעמסס".

אגבות ושיחי לנטנה לצד ספסלי אבן במרכז הגן

עצי זית ומסלעה במדשאת התיאטרון

עץ תמר ופיקוס לצד מתחם "שער רעמסס"

עצי תאנה לאורך רח' שגב, מעל כיכר קדומים

עצי תמר ודקל במדשאות מתחם "שער רעמסס"

ברוש, זית ולימון במדשאת מתחם "שער רעמסס"

אשלים ודקלים במדשאת התיאטרון

שיחים צפופים ועצי תמר גבוהים לצד גשר המשאלות

עצי אשל גדולים צופים אל הים במדשאת התיאטרון

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה, כניסות ושבילים

תצ"א גן הפסגה, 2020. מתוך: אתר Simplex.

- כניסה מרכזית ●
- כניסה לגן ●
- רחבת תצפית מרכזית בפסגה ○
- שביל גן
- שביל מרכזי ■ ■ ■

לגן כניסות רבות מכל עבריו.

ציר ראשי להולכי רגל מחבר את כיכר קדומים לרחוב הצורפים. הציר עובר בתוואי העוגן ההיסטורי ומאפשר מעבר יוממי דרך הגן.

צירי הגן מאפשרים תנועה נוחה בין המרחבים הפתוחים ההמשכיים אליו, גן המדרון, גן המוזיאון וכיכר קדומים.

שבילי הגן משלבים תנועה היקפית ומרושתת מאפשרים מעבר בכל חלקיו.

מדשאות הגן מאפשרות מעבר לא פורמלי.

גן הפסגה - המרחב הנופי כפי שתוכנן במקור

מרכיבי התכנון - תנועה וקשר לכיכר קדומים

- 1 - גשר המשאלות
- 2 - כיכר קדומים
- 3 - כניסה למתחם המרכזי של גן הפסגה מכיוון רח' שגב

תצ"א גן הפסגה, 2020. מתוך: אתר Simplex.

- בתכנית האב ליפו העתיקה כיכר קדומים וגן הפסגה תוכננו כמרחב רציף.
- בפועל חיבור רחוב שגב למפרץ שלמה יוצר קטיעה ברצף.
- המעבר בין המרחבים מתקיים בעיקר דרך גשר עילי להולכי רגל - גשר המשאלות. הגישה לגשר נגישה דרך סדרת שבילים ורחבות.
- בחלקה הדרומי, הכיכר מקושרת לגן במעברי חציה שברחוב שגב

תכנית תוואי עם גבהים מתוכננים לדרך עוקפת כיכר קדומים 1967 יער, מנדל. מתוך: תיק גן הפסגה, ארכיון אגף שפ"ע עיריית ת"א-יפו.

גן הפסגה קשר לכיכר קדומים

את גן הפסגה והכיכר מקשרים מהצד המערבי גשר המשאלות סדרת רחבות ומעברי חציה דרך רחוב שגב. הרחוב, הרחבות והגשר הוקמו כחלק אינטגרלי מהגן ומקשרים אותו למתחם כיכר קדומים.

הפרשי הגבהים בין הכיכר לגן טופלו באמצעות מדרון תלול מגוון, קירות ומדרגות.

צילומים מכיוון גן הפסגה לרחבות מעל כיכר קדומים, 2021

למעלה מבט לגן ממעלה רחוב שגב. למטה רחבה בין כיכר קדומים לגן הפסגה. 2021

גן הפסגה – מצב קיים

מרכיבי התכנון - שימושים

- 1 - חניית רח' הצורפים
- 2 - שטח חפירות "שער רעמסס"
- 3 - רחבת התצפית המוגבהת בפסגת הגן ("שער האמונה")
- 4 - תיאטרון פתוח ("אמפי תירוש")
- 5 - במת מופעים
- 6 - גשר המשאלות
- 7 - כיכר קדומים
- 8 - כנסיית סנט פטרוס
- 9 - בית אנדרומדה (אולם אירועים)
- 10 - חמאם יפו (אולם אירועים)
- 11 - תיאטרון ומוזיאון יפו
- 12 - חורשת גן המוזיאון
- 13 - גן המדרון
- 14 - סמטאות יפו העתיקה
- 15 - אלמנט מים - סלע נביעה

אורטופוטו פארק וולפסון, 2020, מתוך אתר Simplex

מתחם התיאטרון תוכנן והוקם כחלק מהפרוגרמה המפורטת של גן הפסגה על ידי אדריכל הנוף הלל עומר. האמפי משקיף על הים ועל תל-אביב ומנצל את טופוגרפיית המדרון הצפוני של הגבעה. בתחתית המדרון מוקמה במת מופעים. המתחם משמש תושבים ותיירים בכל משך השנה כמתחם פיקניקים ונופש, תצפית, אירועים והופעות מוזיקה, תיאטרון, וקולנוע קיץ פתוח.

בשנת 2008 התיאטרון הורחב ושופץ על ידי קרן תל אביב בסיוע משפחת תירוש ונקרא על שמם. אבן הפינה לבמה המחודשת הונחה על ידי הזוג במעמד ראש העיר בשנת 2006. (מקור החברה לפיתוח יפו)

חנוכת אמפי תירוש המחודש בתרומת משפחת תירוש, 2008. מימין ראש העיר חולדאי. צילום: יוסף ליאור. מתוך: ארכיון קרן תל אביב.

במת תיאטרון גן הפסגה. 2021. תכנון: מיכאל לובוביץ, רועי יצחקי ומיכל זיגלמן

מדשאת התיאטרון במבט לכיוון תל-אביב. 2021

תצ"א גן הפסגה, התיאטרון הפתוח, מדרגות ומדרון מדושה עד לרחבת התצפית. 1976. מתוך: תב"ע יפו העתיקה (חלק א', 2007). אמנון בר אור אדריכלים.

רחבת התצפית ופסל "שער האמונה"

רחבת התצפית תוכננה כחלק מתכנית האב של יפו העתיקה. בתכנון המפורט, הוגבהה הרחבה ב-5 מ' באופן שיצר תצפית מיטבית ומדרון צפוני ליצירת האמפי.

"... את המדרון הצפוני המשקיף על תל אביב כיסה בדשא ויצר תיאטרון כאילו טבעי. את פסגת הגבעה הגביה באופן מלאכותי בחמישה מטרים ויצר מצפה מדהים על העיר החדשה שמצפון ונקודת ציון חדשה בנוף העיר".
(מתוך: יער, י' (2016). החיים והארכיטקטורה. עמ' 83.)

במרכז הרחבה מוצב הפסל "שער האמונה" של הפסל דניאל כפרי. הפסל נוצר בין השנים 1975-1973 והוצב כנראה בשנים הראשונות לאחר פתיחת הגן. הפסל, בגובה 4 מטרים, עשוי אבן גלילית, בצורת שער, ומתאר שלושה אירועים תנ"כיים הקשורים במוטיב האמונה והבטחת הארץ לשלושת האבות. על העמוד הראשון מתוארת עקדת יצחק בעמוד השני מתואר חלום יעקב ועל הקורה העליונה המסמלת את ההגשמה מתואר כיבוש יריחו.

(החברה לפיתוח יפו העתיקה)

שער האמונה, דניאל כפרי, ותצפית לכיוון תל-אביב. 2021

מקטע אזור רחבת התצפית בגן הפסגה. תכנית האב, יפו העתיקה. עומר, מנדל, יער שנות ה-60. מתוך: אוסף יער אדריכלים, ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון.

מבט מכיוון צפון, מדשאת האמפי לכיוון רחבת התצפית 2021

גן הפסגה אמנות פסלים בגן

נעורים נצחיים (1979)

אלי אילן (1928-1982) ארכיטקט, צייר ופסל.

נעורים נצחיים. אלי אילן. רחבת כיכר קדומים. 2021

רוח ים

אנדרי רבס (1912-1999) פסל וצייר.

רוח ים. אנדרי רבס. גן הפסגה, 2021

תבליט האמן שלמה אלירז

בפינתו הדרי-מז' של הגן נמצא מקלט בטון, עליו עוצב בשנת 1978 תבליט ציורי המעטר שלוש מפאותיו, פרי עבודתו של האמן שלמה אלירז.

בדפנות המלבן הקצרות עיצב אלירז עיטורים מופשטים לצד ציטוט מדברי המשורר שלום יוסף שפירא – "שמור את הארץ הזאת היא שלך! עשינה יפה וגדולה וברוכה".

תמונות המקלט ביפו מתוך: יעקובסון מ'. סיבוב על מקלט ביפו העתיקה.

בדופן הארוכה, לצד ציורים המתארים שיירות ולוחמים מצריים, בסגנון תבליטי אבן קדומים, הטביע אלירז פסוק המתאר את ביקורו של יונה הנביא ביפו – "וקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' וירד יפו וימצא אניה.."

גן הפסגה

ארכיאולוגיה

גבעת העיר העתיקה היא תל ארכיאולוגי. כאשר מרחב הגן מוגדר ברובו כשטח לחפירות ארכיאולוגיות.

החפירות הראשונות בתל נערכו בין 1948-1952 על ידי כנסיית סנט פיטר ומשלחת מטעם אוניברסיטת לידס שחיפשה שרידים מתקופת המקרא.

החל מ-1955 נערכו חפירות בראשות יעקב קפלן ועיריית תל-אביב -יפו. החפירות נערכו בארבעה אתרים שונים – בתוך מבנה החמאם, ברחבת כיכר קדומים, ליד כנסיית סנט פטרוס ובאזור "שער רעמסס" בדר'-מז' הגן.

השרידים הקדומים ביותר, שנתגלו באזור החמאם, הם שרידי חומת ביצורים משופעת (חלקלקה) שהקיפה את הגבעה במאה ה-18 לפנה"ס. שרידים אלו ואחרים מעידים על שליטת ממלכת מצרים העתיקה באזור.

אזורי החפירה כוסו בשלבים שונים עד שנות ה-90, למעט מתחם שער רעמסס שנותר פתוח עד היום.

סרטון ממצאים ארכיאולוגיים ביפו

העתיקה

(יומן גבע 163, 1958)

מתוך: ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים.

חפירה ארכיאולוגית בתל יפו בשנות ה-50, לאחר פינוי "השטח הגדול". השטח כוסה בתום החפירה והוא היום חלק מגן הפסגה. צילום: רודי ויינשטיין. 1958 רשות העתיקות

החפירות בתל יפו. מבט לרחוב הצורפים. צילומי קפלן 1955-1974 רשות העתיקות

חפירות ליד גן הפסגה צילומי קפלן 1955-1974. רשות העתיקות

גן הפסגה שער רעמסס

במתחם שער רעמסס נתגלו שלוש שכבות של ישוב מצרי, החל מהמאה ה-17 ועד המאה ה-12 לפנה"ס. בין היתר נתגלו שרידי שער כניסה לארמון מתקופת רעמסס השני. עמודי השער נבנו מאבן חול קשה ומסותתת שעליהן חרוטים בכתב החרטומים תאריז וקטעי שמו של רעמסס השני. בשטח החפירות מוצב היום חלק מהשער המשוחזר.

קטע מתוך תכניות פיתוח אזור שער רעמסס המשוחזר, כהנוביץ 1984.
מתוך: תיק גן הפסגה, ארכיון אגף שפ"ע עיריית ת"א-יפו.
מימין, המתחם המשוחזר 2021, שונה מתכניות אלו.

270 Azimuth < 360

באפריל 1948, כחלק ממתקפת האצ"ל על יפו וכיבושה לאחר מכן על ידי ההגנה, בתים נוספים נפגעו והרוב המוחלט של אוכלוסיית יפו הערבית עזב את העיר.

בראשית שנות ה-50 עולים חדשים נכנסו למבנים הנטושים והחרבים של יפו העתיקה וקבעו בהם את מגוריהם. בתום העשור הקימה העירייה את מחלקת יפו והשכונות שמשימתה העיקרית הייתה פינוי הדיירים ממבני השטח הגדול.

בשנים 1960-1962 פונו 280 המשפחות האחרונות ממבני "השטח הגדול", בעיקר לשיכונים ביפו ובבת ים, חלקן לתל אביב.

פיצוץ בתים במדרון יפו העתיקה בשנות ה-50. מתוך: בר-אור, א' (2012). "יפו העתיקה"

"שנים תעבורה ופרשת יפו העתיקה, שהגיעה לשיבה ובליעה, תשכח ותהיה לאגדה. כאן תקום יפו אחרת, מודרנית, משופעת בשדרות, בכיכרות מוארים ובגנים שטופי שמש. יפו של מחר" ציטוט ותמונות סטילס של מתוך סרטון הריסת יפו העתיקה, 1951. ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים.

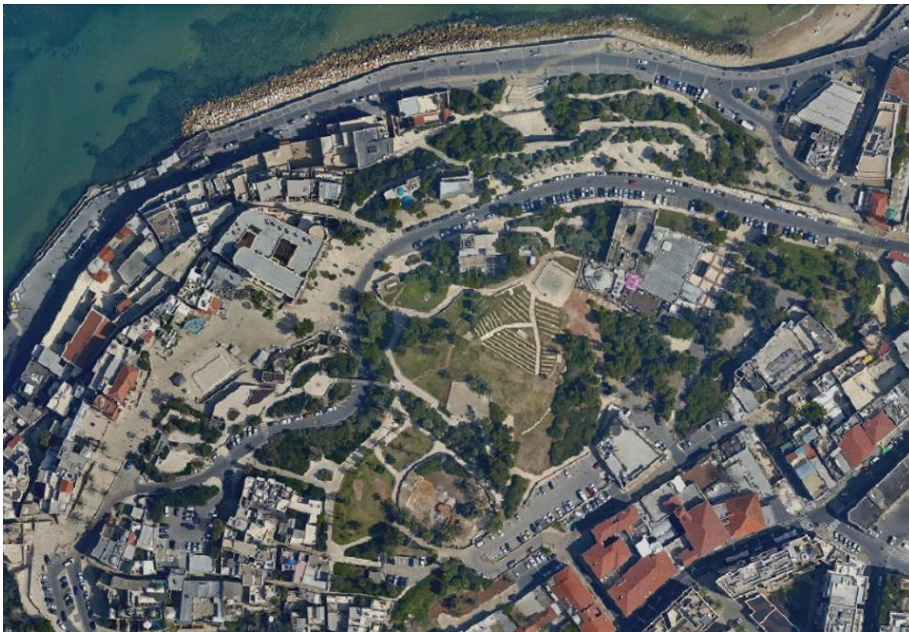

מחתם חפירות "שער רעמסס" בגן הפסגה:

בשנת 2021 נפתח אזור חפירות שער רעמסס מחדש לאחר הסדרת האתר לפי תקני בטיחות ונגישות. המקום גודר ושבילים נגשים הוסדרו בו.

חניה ברחוב הצורפים:

בשנת 2022 החניה ברחוב הצורפים שופצה על ידי חברת אתרים של עיריית תל אביב והוא מהווה כיום חניון בתשלום.

תצ"א של מכלול גני יפו העתיקה 2021, GIS, עיריית ת"א-יפו

תכנון וביצוע מכלול גני יפו העתיקה נמשך על פני שלושה עשורים בין שנות סוף ה-50 ועד סוף שנות ה-80. ניתן לאפיין תקופה זו בשלושה שלבים עיקריים.

שלב ראשון סוף שנות ה-50 עד אמצע שנות ה-60:

הקמת גן המדרון, נטיעה בניית קירות תמך רחבות אבן ושבילי כורכר. נטיעת עצים בגן המוזיאון וגן הפסגה. ביצוע חפירות ארכיאולוגיות בגן הפסגה

שלב שני אמצע שנות ה-60 ועד סוף שנות ה-70:

תכנון תב"ע ותכנית אב ליפו העתיקה ומכלול הגנים תכנון וביצוע שבילים ורחבות בגן המוזיאון ובגן הפסגה ביצוע חפירות כיכר קדומים סלילת רחוב עוקף כיכר קדומים החוצה את גן הפסגה והסדרת החניה בחלקו המזרחי ברחוב הצורפים.

שלב שלישי - סוף שנות ה-70-סוף שנות ה-80:

ביצוע כיכר קדומים והקשר לגן הפסגה בגשר המשאלות.

גן המדרון

בשנת 1987 עבר תכנון וביצוע חידוש הגן תוך שימור מרבי של הגן המקורי החידוש כולל שילוב תאורה בשלד הקירות הקיים, קישור מקומי במדרגות וקירות תמך בין שבילים, וריצוף אבן במקום שבילי כורכר מהודק. במהלך השנים מתחם החורבה בחלקו הצפוני של הגן נאטם לכניסת מבקרים ורחת הכניסה אליו הוזנחה.

גן הפסגה

תיאטרון תירוש גן הפסגה: בין השנים 2006 ל-2008 בתרומת משפחת תירוש שופצה הבמה, מושבי האבן ונוספה תאורה משולבת בספסלים. חידוש התיאטרון נעשה ברוח המשכית לעיצוב המקורי. השינוי העיקרי ניכר בהוספת שורות ספסלי אבן במדרון הדשא.

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים:

הנוף האורבני היסטורי הוא אזור אורבני שנוצר מריבוד תכונות, ערכי תרבות וערכי טבע במהלך ההיסטוריה. הנוף האורבני היסטורי מרחיב את המושג "מרכז היסטורי או "מכלול", והוא כולל הקשרים אורבניים רחבים ואת סביבתם הגיאוגרפית. (סעיף 8)

מאפייני גן הפסגה בהקשר לסעיפי ההמלצה:

מכלול גני יפו העתיקה ממוקם במרחב אורבני היסטורי בן אלפי שנים. בגנים קיים ייצוג לשכבות ארכיאולוגיות והיסטוריות, החל מהתקופה הפרהיסטורית ועד לשוב שלפני קום המדינה ובשנים הראשונות להקמתה. הגנים הקיימים כיום תוכננו כחלק מתפיסה כוללת של תכנית יפו העתיקה ומהווים מרחב ציבורי, שמנכיח לציבור קשרים רחבים במקום ובזמן. תכנון העיר העתיקה של יפו מבליט את האכיזות ההיסטוריות של המקום כסביבה ייחודית תרבותית, אומנותית ותיירותית ומוחק את מרקם המגורים שהיה במקום לפני 1948.

הקשרים רחבים אלו כוללים בעיקר את הטופוגרפיה של האתר, את הגאומורפולוגיה שלו את ההידרולוגיה ואת תכונותיו הטבעיות. (סעיף 9)

הטופוגרפיה של גני יפו העתיקה מבטאת את המורפולוגיה הטבעית השילוב מעשי ידי האדם שנוצרה במקום לאורך אלפי שנות התיישבות בו. גן המדרון ממוקם על רכס הכורכר בו המסלע הטבעי חשוף בחלקו ומשולבים בו חורבות של מבנים עתיקים והיסטוריים.

המורפולוגיה של גן המזידאון וגן הפסגה מבוססת על המבנה הקדום של הרכס ועם זאת, שכבות ארכיאולוגיות והיסטוריות רבות של בינו והרס עיצבו את תוואי השטח הנוכחי. שכבות ההרס והפיתוח שבוצעו בשנת 1936 על ידי הבריטים לתוואי דרכי ה"עוגן", ובשנות ה-50, פילוס ועצוב שטח הגנים.

וכן את סביבתו הבנויה ההיסטורית וזו העכשווית גם יחד, את התשתיות מעל לפני הקרקע ומתחתיה, את השטחים הפתוחים ואת הגנים, את דפוס שימושי הקרקע שלו ואת הארגון המרחבי, תפיסות ויחסים חזותיים, ואת כל המרכיבים הנוספים של המבנה האורבני. (סעיף 9)

רום גן הפסגה הוגבה ב כ-5 מ' כדי להשיג תצפית מיטבית, והמדרון הצפוני של גן הגבעה וגן המדרון פולסו והותאמו לנטיעות עצים וצמחי נוי. ניקוז כל הגנים הוא עילי ומכוון לצפון ומערב לחוף הים.

דפוס השימוש בקרקע של גני יפו כמרחב ציבורי, שונים כיום מייעודם ההיסטורי כשטח עירוני בנוי למגורים, מסחר ותעסוקה. יעוד הקרקע של הגנים עצמם כשטח ציבורי פתוח, תיירות וארכיאולוגיה מדגיש את המעבר ההיסטורי משטח פרטי מבונה למרחב ציבורי פתוח.

אלו כוללים גם מיומנויות חברתיות ותרבותיות, ערכים ותהליכים כלכליים. (סעיף 9)

דפוס השימוש בקרקע של גני יפו כמרחב ציבורי, שונים כיום מייעודם ההיסטורי כשטח עירוני בנוי למגורים, מסחר ותעסוקה. מלבד כנסיית סנט פטרוס סמוך לכיכר קדומים ומסגד הים סמוך לגן המדרון, כל המבנים בסביבות הגנים עברו תהליך של שימור ושיקום צד שינוי בייעודם המקורי למבני ציבור ומסחר (retrofit) רובע המגורים הדרומי לגנים שוקם כאזור משולב למגורים מסחר תרבות וביולי.

ערכים ותהליכים תרבותיים וכלכליים פיתוח יפו העתיקה כמרכז תרבות אומנות בילוי ופנאי לתיירים, עם מגורים לאומנים החל משנות ה-60, ייצר שכבת תהליכי כלכליים מקומיים חדשים. שכבה זו מנצלת את הרוח הייחודית של העיר העתיקה אך יוצקת בה משמעות וייעוד חדשים. מרובע מגורים ומסחר מסורתי למרכז תרבות ותיירות ישראלי ובין לאומי.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

סעיפי המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים:

הקשרים רחבים אלו כוללים.
ממדים לא-מוחשיים של מורשת,
הקשורים למגוון ולזהות (סעיף 9).

נוף אורבני היסטורי כחלק ממערכת
כוללת של פיתוח בר קיימא (סעיף 10).

מאפייני גן השוטרת בהקשר לסעיפי ההמלצה:

גני יפו העתיקה מבטאים את השינוי
של זהות המקום מלפני קום המדינה
כעיר ערבית, למרחב ישראלי עכשווי
המתרפק על עבר רחוק.
הקשר למרחב הארכיאולוגי העתיק
מדגיש את נוכחות תרבויות העבר
שקדמו לאוכלוסיה הערבית כגון
התרבות המצרית, רומית, וביזנטית, על
ידי חשיפת שכבות ארכיאולוגיות,
שילוב שרידי אבן בגנים והצבת שלטי
הסברה.
הקשר למרחב העכשווי נוצר על ידי
פיתוח המרחבים כגנים ציבוריים
והדגשת המבטים כלפי תל אביב והים.
השינוי מרובע מגורים לרובע אומנים
קוטע את רצף המורשת המוחשית של
האזור.

מגוון בהיותם פתוחים לציבור, הגנים
מאפשרים מפגש רב תרבותי של
תושבים מקומיים יהודים נוצרים
ומוסלמים לצד מפגשים עם תיירים
מהארץ ומהעולם. בנוסף, גני יפו וכלל
העיר העתיקה שומרים זהויות דתיות
שונות באמצעות מבני הדת המקומיים,
מסגד הים וכנסיית סנט פטרוס,
שנמצאים בשולי הגנים.
פיתוח הגנים ביפו העתיקה בשנות ה-
50 של המאה הקודמת הווה חלק
מתפיסת השימור לצד פיתוח של
המרקם הכולל של יפו. כיום, 70 שנה
לאחר הקמתם, מהווים הגנים מרחבים
היסטוריים בפני עצמם.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי שמה לה
למטרה לשמר את איכות הסביבה
האנושית, לשפר את השימוש היצרני
ובר הקיימא של מרחבים אורבניים, תוך
הכרה באופי הדינמי שלהם, ולקדם את
המגוון החברתי והתפקודי שלהם.
הגישה משלבת את המטרות של שימור
המורשת
האורבנית עם מטרות הפיתוח החברתי
והכלכלי. היא נטועה ביחסים מאוזנים
ובני קיימא בין הסביבה האורבנית
לסביבה הטבעית, ובין הצרכים של דור
ההווה ודור העתיד בשילוב הירושה
מהעבר (סעיף 11).

לגני העיר תפקיד סביבתי וחברתי
כמרחבים פתוחים נופיים המשלבים
מסלע וצמחיה מקומית עם צמחיה
מאוקלמת.
הגנים יוצרים בית גידול מקומי לצמחים
ולבעלי חיים בסביבה העירונית ומהווים
ריאות ירוקות לתושבי האזור.

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי רואה
בגיוון תרבותי וביצירתיות נכס חשוב
לפיתוח אנושי, חברתי וכלכלי, ומספקת
כלים לניהול שינויים פיזיים וחברתיים,
כדי להבטיח שהתרבויות עכשוויות יהיו
משולבות בהרמוניה עם המורשת
בסביבה היסטורית ויובאו בחשבון
הקשרים אזוריים. (סעיף 12)

תפיסת הנוף האורבני-היסטורי לומדת
ממסורות ומתפיסות של קהילות
מקומיות תוך כיבוד ערכים של קהילות
לאומיות ובין-לאומיות (סעיף 13)

גני יפו העתיקה מהווים שכבה עכשווית
המאפשרת שימושים רב תרבותיים
ציבוריים במקום.
בהיבטים תרבותיים והכלכליים לגנים
חלק חשוב ברקמת אתר תיירות לאומי
ובן לאומי.

בהיבטים סביבתיים וחברתיים לגנים
תפקיד חשוב בהיותם גן עירוני המשלב
טבע עירוני לתושבי תל אביב יפו.

* ההגדרות לקוחות מתוך המלצה בנושא נופים אורבניים-היסטוריים, (UNESCO, 2011) סעיפים 8-13, תרגום הוועד הישראלי לאונסקו, משרד החינוך ומנהל שימור רשות העתיקות

גן הפסגה - הערכה והמלצות

ערכים בלתי מוחשיים

המלצות קונקרטיים לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

גן הפסגה:

גן הפסגה תוכנן כחלק מתפיסת המרחב כמרכז תרבותי חברתי. עיצובו המקורי כפי שתוכנן על ידי האדריכל הלל עומר, נשמר במבנהו מקורי מבחינת צורה ושימושים.

בזמן תכנון הגן כבר נטעו במקום עצים בתכנון אברהם קרוון ואלו נשמרו והפכו להיות חלק משלד הגן.

מרכיבי הגן הבנויים כגון קירות, שבילים, מסלעות, ערוגות, מדרגות, רחבות פינות ישיבה, פסלים ועוד, על צורתם חומריהם ושימושיהם מומלצים לשימור.

מרכיבי פיתוח באבן וצמחייה היסטוריים בגן הפסגה. צילומים 2021

המלצות קונקרטיים לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

גן הפסגה:

צמחיית הגן, עצים בוגרים, שיחיות וערוגות שיחים והמדשאה גם הם מומלצים להמשך טיפוח ושימור.

למדשאה בגן הפסגה חשיבות גבוהה כחלק מהשימושים והחלל של הגן. לפי כך יש לשמור עליה כחלק ממרכיבי הגן ההיסטורי.

כיכר קדומים:

הכיכר קושרת בין חלק גן הפסגה לרחבה העירונית. בתכנית האב של המרחב, כיכר כי הכיכר תוכננה כחלק המשכי ורציף של גן הפסגה ולפיכך מומלץ לשמור על מרכיבי הפיתוח הבנויים והצמחייה הקיימת הקושרת כיום בין הכיכר לגן כולל גשר המשאלות, ורחבת גלגל המזלות.

קירות אבן וגינות ייחודי בדופן גן הפסגה וכיכר קדומים

פסיפס המזלות בכיכר הקושרת בין גן הפסגה לכיכר קדומים, צילום 2021

הערכה:

מכלול גני יפו הם בעלי ערך נופי היסטורי גבוה ובהם אלמנטים רבים המומלצים לשימור

- הגנים נשמרו יחסית במצבם המקורי כפי שתוכננו ובוצעו.
- הגנים מהווים חלק ברקמה כוללת של העיר העתיקה המחודשת והם משמרים את מערכת הקשרים וההקשרים לפיה תוכננו במקור בין שנות ה-50 לשנות ה-70
- הגנים פותחו כחלק בלתי נפרד משיקום ועיצוב זהותה של "יפו העתיקה" כקריית אומנים בעיר עתיקה. בגנים שולבו שרידי עתיקות, מבנים היסטוריים ואלמנטים מאבן ובגן הפסגה שולבו יצירות אומנות.
- צמחיית הגנים משלבת בין צמחיית חופים וצמחי ארץ ישראל עם צומח תרבותי השייך לצמחיית הבוסתן וצומח הנוי המאוקלם המאפיין את הגנים הישראליים מתחילת התיישבות במאה ה-20 בארץ.
- הגנים, פרי תכנונם וביצועם של אדריכלי מחלקת הגנים עיר, אברהם קרוון והלל עומר, מייצגים פרק חשוב בפיתוח העיר תל אביב בשני העשורים הראשונים לאחר קום המדינה, בהם מאמצי - פיתוח השטחים הפתוחים הופנו לדרום העיר ומזרחה ולעבר הירקון.

המלצות כלליות לשימור והדגשת מאפייני הגן הכוללים:

מבנה ושולד הגנים - בשלושת הגנים מומלץ לשימור על מרכיביהם הפיזיים הקיימים ובהם: טופוגרפיה, מסלע, מרכיבי פיתוח כמו קירות תמך, קירות מעקה, ישיבה וערוגות, שבילים, מדגות, מדגות ישיבה, רחבות, אבני גן ושפה, מסלעות כורכר, פינות ישיבה ופסלים.

צמחיה:

- **עצים** - בשלושת הגנים יש לשמור על כל העצים הבוגרים. בהחלפה או הוספה של עצים יש לטעת מינים מתאימים לאופי עצי המקום רצוי לפי סוגם ומיקומם.
- **שיחים** - בגני יפו העתיקה השיחים בערוגות ובמרחבי הגן נשמרו יחסית לגנים אחרים מאותה תקופה בתל אביב. לפיכך, יש להמשיך ולטפח את הערוגות והשיחיות עם מיני השיחים במקום ולשמור על המגוון הייחודי בכל אחד מהגנים.
- **צומח טבעי**: אופיו התלול והחופי של גן המדרון מהווה בית גידול לצמחי חוף ומצוקים.
- לחורשה האקסטנסיבית בגן המוזיאון פוטנציאל ליצירת מרחב טבע עירוני עם צמחיה מקומית רב שנתית ועונתית. לפיכך יש לטפח ולשמור על בתי הגידול הטבעיים בשני מרחבים אלה.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

גן המדרון

מבטא בצורה מיטבית את סגנון העיצוב של אברהם קרוון בו מסלע, צמחיה וטופוגרפיה מקומית משמשים לעיצוב גנים פסטורלי, מרובי שבילים ופינות מרגוע.

בגן המדרון קרוון הדגיש את אופיו ההיסטורי על ידי שילוב שרידי מבנים ועיצוב פרטי פיתוח מאבן וחרסים.

- אותנטיות הגן שמורה בין היתר בזכות תכניות השיקום של סעדיה מנדל, ממתכנני תכנית האב ומומחה בשימור.
- **גן המדרון מומלץ לשימור מלא**. מרכיבים קיימים בגן יש לתחזק ולשקם בהתאם לפרטי המקור מבחינת צורה חומר ושיטות עבודה.
- יש לשקם ולהנגיש שוב לשימוש. חלקים מוזנחים ומדורדרים בגן כמו מבנה החמאם הקטן, הרחבה הצמודה אליו ושלט העירייה ההיסטורי
- במידה ונעשות בגן התאמות לנושא תקני נגישות ובטיחות יש לבצע התאמות של התקן לאופי המקום על מנת לא לפגוע בערכיו ההיסטוריים.
- יש לשמור על צמחיית הגן הקיימת ולהמשיך לטפח את הצמחייה בהתאם לאופי הקיים המשלב צמחיה חופית טבעית ומאוקלמת.

המלצות קונקרטיות לשימור והדגשת מאפייני הגן הפיזיים:

גן המוזיאון

גן המוזיאון הוא דוגמה לגן סמי אקסטנסיבי. הגן בוצע בשלבים על פני כעשרים שנה וערכו נבחן לפי השלב האחרון להקמתו בשנות ה-70.

- בגן יש לשמור על המרכיבים הבנויים: קירות תמך, מסלעות, שבילים מרוצפים באבן, מבנה "השער העתיק", הסביל ואבני הגן בערוגות. מצב אבני הגן הידרדר עם השנים ומומלץ לחדשן.
- צמחיית הגן משלבת עצים היסטוריים ושיחים רבים. יש לשמור על הצמחיה הוותיקה ולהמשיך לטפח א מיני העצים והשיחים במקום.
- בחלק החורשה מומלץ להתאים את התחזוקה למקיימת המעודדת יצירת בית גידול לטבע עירוני.
- למדשאה בגן המוזיאון לא נמצא תיעוד בתכנית המקור של הגן. באופן כללי היא מוסיפה לחזות המקום סמוך למוזיאון ולרחוב לפיכך מומלץ לשלב מדשאה בחלק מהגן במקום המשרת אפשרויות למפגש ולשהיה, אם כי המדשאה עצמה אינה אלמנט לשימור.

טיפול באלמנטי פיתוח שאינם תואמים את רוח המקום:

פיתוח מתחם גן רעמסס בחלקו המזרחי של גן הפסגה בשפה עיצובית השונה מאופי הגן הקיים. יש לפתור את בעיות הנגישות והבטיחות בגן כך שיהלמו את שפת התכנון המקורית.

ארכיון המרכז לחקר המורשת הבנויה בטכניון

- אוסף יער אדריכלים. תכניות יפו העתיקה. תיקים
- אוסף סעדיה מנדל. תכניות יפו העתיקה.

ארכיון הסרטים הישראלי, סינמטק ירושלים

- ממצאים ארכיולוגיים מתגלים ביפו העתיקה (1958). יומן גבע 163.
https://jfc.org.il/news_journal/61637-2/98983-2/
- ללא שם [הריסת יפו העתיקה] (1951, 17 בפברואר). יומן כרמל
II. https://jfc.org.il/news_journal/27606-2/-066

ארכיון עיריית ת"א-יפו ואגף שפ"ע

- אוסף יוסף ליאור. צילומי גן המדרון בשנות ה-60.
- ממלכת הירק של תל אביב יפו (1965). ללא שם.
- תיקי מחלקת נטיעות ותיקי גננות גן הפסגה.
- תצ"אות יפו העתיקה.

ארכיון קרן תל-אביב

- תמונות חנוכת אמפי תירוש. פילם מס' 7766. 2008.

עיתונות יהודית היסטורית, www.JPRESS.org.il, מיסודם של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל-אביב.

- משלימים ההכנות לנטיעת הגן ביפו (1957, 9 ביולי). שערם.
<https://www.nli.org.il/he/newspapers/shar/1957/07/09/01/?srpos=1&e=-----he-20--1--img-txiN%7ctxTi-%d7%9e%d7%a9%d7%9c%d7%99%d7%9e%d7%99%d7%9d+%d7%94%d7%94%d7%9b%d7%a0%d7%95%d7%aa+%d7%9c%d7%a0%d7%98%d7%99%d7%a2%d7%aa+%d7%94%d7%92%d7%9f----1>
- גן עירוני יוקם בשטח הגדול ביפו (1957, 9 ביולי). הארץ.
<https://www.nli.org.il/he/newspapers/haretz/1957/07/09/01/article/26/?srpos=1&e=-----he-20--1--img-txiN%7ctxTi-%d7%92%d7%9f+%d7%a2%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a0%d7%99+%d7%99%d7%95%d7%a7%d7%9d+%d7%91%d7%a9%d7%98%d7%97+%d7%94%d7%92%d7%93%d7%95%d7%9c-----1>

פרויקט רשת ארכיוני ישראל (רא"י), במסגרת שיתוף פעולה בין יד יצחק בן צבי, משרד ירושלים ומורשת והספרייה

הלאומית של ישראל

- וינשטין, ב' מ' (1964) מסגד הים, יפו.
https://www.nli.org.il/he/archives/NNL_ARCHIVE_AL997009637909305171/NLI
- וינשטין, ב' מ' (1964) טיילת מפרץ שלמה והצריח של מסגד מחמודיה, יפו.
https://www.nli.org.il/he/archives/NNL_ARCHIVE_AL997009637909405171/NLI

ספרים ומאמרים

- לבור, י'. (2010). ערבים ויהודים ביפו. כרמל.
- יעל ברנר, ס' ומוריה, י' (אוצרות) (2003). ברשות הרבים: מחווה לגן העיר תל אביב אברהם קרוון, תל אביב: מוזיאון תל אביב.
- יער, י' (2016). החיים והארכיטקטורה. הוצאת הטכניון.
- קדר, ב"ז (2001), מבט ועוד מבט על ארץ-ישראל: תצלומי אוויר מימי מלחמת העולם הראשונה, מול תצלומים בני זמננו. (מהדורה עשירית). יד יצחק בן-צבי ומשרד הבטחון.
- רוטברד, ש' (2005). עיר לבנה עיר שחורה. בבל.
- שביט, י' וביגר ג' (2013) ההיסטוריה של תל אביב: עיר מתחדשת (1952-1973). רמות – אוניברסיטת תל אביב.
- תב"ע יפו העתיקה: סקירה וניתוח היסטורי (אוגוסט 2007). אמנון בר אור אדריכלים.
- תב"ע יפו העתיקה: תיעוד מוקדם, לימוד וניתוח מצב קיים (יוני 2008). אמנון בר אור אדריכלים.

תל אביב פדיה. האנציקלופדיה העירונית. בהוצאת תל אביב 100 לחקר תולדות העיר 2007-2022

- גילר, ש' ואלכסנדרוביץ' א' (ללא תאריך). השער החדש בחומת יפו. https://sites.google.com/tylv100.net/ironiko/JAFFA/NEW_GATE
- מערכת האנציקלופדיה (ללא תאריך). בית שמעון הבורסקאי. https://sites.google.com/tylv100.net/ironiko/JAFFA/simon_the_tanner
- תגר, ש' (ללא תאריך). חצר היהודים (דאר אל יהוד). https://sites.google.com/tylv100.net/ironiko/JAFFA/DAAR_Y
- צלם לא ידוע (1980). מבט מכיוון גן הפסגה לתל-אביב. https://sites.google.com/tylv100.net/ironiko/JAFFA/DAAR_Y

מקורות אינטרנטיים נוספים

- GIS עיריית תל אביב-יפו. <https://gisn.tel-aviv.gov.il/view2js4/index.aspx?ext=orthocompare&orthocomparecount=4&orthocompareyears=1997,map,2021,2005&extent=3856097,3767000,3890903,3783000>
- Simplex. <https://simplex-mapping-data.com/OblivisionJS/index.aspx?project=telaviv&x=176996&y=662534>
- אתר החברה לפיתוח יפו העתיקה. <https://www.oldjaffa.co.il/otherist-attractions/bridge-of-wishes/>
- בר-אור, א' (2012). "יפו העתיקה": גיוס "השימור" לעיצוב מחדש של זכרונות קולקטיביים. הכינוס הארצי ה-1 לשימור מורשת התרבות. http://www.iaa-conservation.org.il/herit_conf/2012/Bar-Or_2012.pdf
- יעקובסון, מ' (ללא תאריך). סיבוב על מקלט ביפו העתיקה. חלון אחורי: ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילנד מקומי. <https://michaelarch.wordpress.com/2018/01/20/%D7%A1%D7%99%D7%91%D7%95%D7%91-%D7%A2%D7%9C-%D7%9E%D7%A7%D7%9C%D7%98-%D7%91%D7%99%D7%A4%D7%95-%D7%94%D7%A2%D7%AA%D7%99%D7%A7%D7%94/>
- יפו העתיקה (ללא תאריך). ויקיפדיה. https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%99%D7%A4%D7%95_%D7%94%D7%A2%D7%AA%D7%99%D7%A7%D7%94%D7%92%D7%9F_%D7%94%D7%A4%D7%A1%D7%92%D7%94_%D7%95%D7%92%D7%9F_%D7%94%D7%9E%D7%93%D7%A8%D7%95%D7%9F
- סקר טבע עירוני בתל-אביב-יפו (2012). עיריית תל-אביב-יפו. <https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Environment/Pages/NatureSurvey.aspx>
- תב"ע מפורטת מס' 606 (פרסום ברשומות 1967, 22 ביוני). <https://www.tabanow.co.il/%D7%AA%D7%91%D7%A2/%D7%AA%D7%9C-%D7%90%D7%91%D7%99%D7%91/606>
- תכנית המתאר תא/5000 (2016). עיריית תל-אביב-יפו. <https://www.tel-aviv.gov.il/Residents/Development/Pages/Outline.aspx>
- תצ"א יפו העתיקה (1937). אוסף מטסון. <https://www.loc.gov/collections/g-eric-and-edith-matson-photographs>

שונות

- צילומים מסיון בגן המדרון בשנת 2014. באדיבות מיכל הלוי בר, רשות העתיקות.
- צילומים חפירות ארכיאולוגיות ביפו העתיקה. באדיבות מיכל הלוי בר, רשות העתיקות.
- תצא אלכסונית מאוחרת (שקופית 2).. ממיל הלוי בר?
- גלויות ישראל נופך דדורי?